

HALVE VRUJHEID

DE BURGERBEVOLKING IN
BEVRIJD GEBIED

VRU ONDER VUUR

LOUIS SINNER

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Een grillige frontlijn die dwars door Limburg en Noord-Brabant liep, toonde in december 1944 de willekeur van de oorlog. Door het mislukken van de luchtlandingsaanval op de Rijnbrug bij Arnhem in september 1944 was er van de door Montgomery uitgestippelde grote doorbraak weinig terechtgekomen. Toen de aanval op 26 september definitief was mislukt, zaten de geallieerde troepen in Zuid-Nederland met vrij lukrake frontlijnen, die slechts moeizaam tot een verdedigbare linie konden worden rechtgetrokken — een linie die tevens het uitgangspunt moest worden van een hernieuwd offensief in het voorjaar van 1945.

Begin november, toen een vroege en zeer felle winter zich aankondigde, verflauwden ook de

plaatselijke acties die de geallieerden na de mislukking in september in Zuid-Nederland hadden ondernomen. Tot het voorjaar van 1945 bleef het front in Zuid-Nederland met kleine plaatselijke verschuivingen gehandhaafd langs een lijn die even ten zuiden van Roermond begon, langs de linker Maasoever naar Nijmegen liep, waar een breed niemandsland via Bommeler- en Tielerwaard vaag ergens doorliep in de Biesbos. Langs Hollands Diep en Volkerak ging de lijn verder naar het westen; na 8 november behoorde ook de hele provincie Zeeland, behalve Schouwen Duiveland, tot het bevrijde gebied.

Men mag zich deze frontlijn niet te stabiel voorstellen en ook vormde de linie niet overal

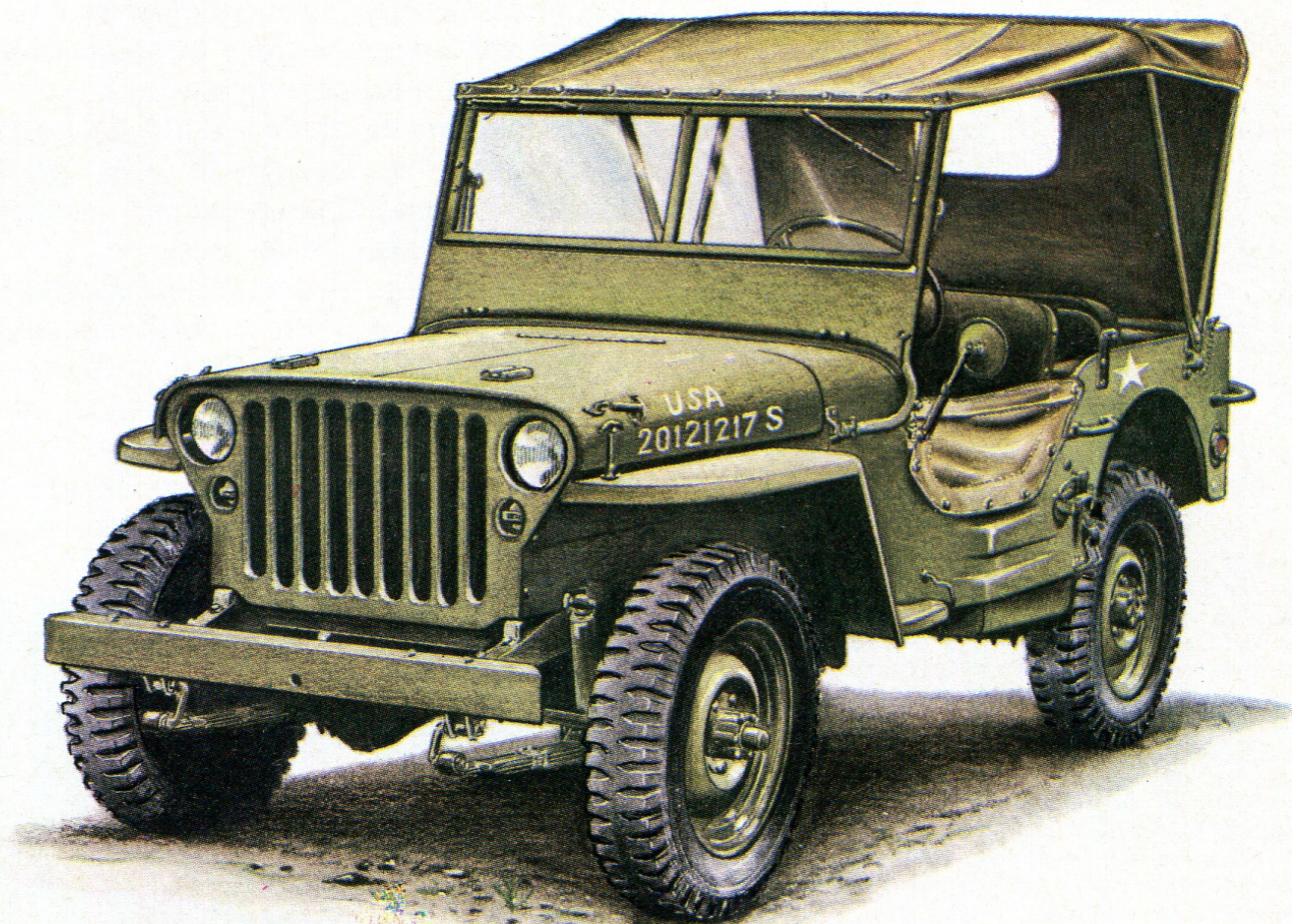
een hermetisch gesloten muur met aan de ene kant de Duitsers en aan de andere zijde de geallieerden. In het brede niemandsland tussen de grote rivieren en in de Biesbos waren er dorpen en boerderijen die verscheidene malen van bezetting wisselden. Vooral toen door het invallen van de winter de zware militaire acties tot stilstand kwamen, ontstonden er in West-Brabant en in Midden-Limburg zwakke plekken in de frontlijn, waardoor een wederzijds verkeer mogelijk was. Een verzetsman uit het aan de Biesbos gelegen Wagenberg ging door de frontlijn om aan zijn familie in Rotterdam te gaan melden wat er zoal in de omgeving van Breda was gebeurd. In het niemandsland van Midden-Limburg trokken jonge mensen vrij

nonchalant van het bevrijde naar het nog door de Duitsers bezette gebied; zij namen sigaretten en voedsel mee. Natuurlijk waren dergelijke tochten niet zonder gevaar: in de Biesbos deden Duitse patrouilles fervente pogingen aan de *crossings* een einde te maken, vooral toen de Duitsers doorkregen dat via deze doolhof van waterwegen belangrijke politieke en militaire contacten met het bezette Nederland werden onderhouden. Aan de frontlijn stonden naast de Engelse en Canadese militairen Nederlandse jongens en mannen op wacht om de penetraties en de rooftochten van de Duitsers tegen te gaan. De geallieerde troepen waren erg op deze hulp gesteld, omdat de Nederlanders bekend waren met de voor buitenstaanders dikwijls ondoor-

Links: daags na de bevrijding van Eindhoven bombardeerden de Duitsers de stad. Hier de Rechtestraat op 19 september 1944.

Rechtsboven: bevrijde Nederlanders maakten kennis met de 'jeep', het merkwaardige voertuig dat het straatbeeld ging beheersen.

Onder: 'moffenmeiden' werden uit huis gesleept (hier in Eindhoven), kaalgeschoren, met verf besmeurd en beschimpt.

grondelijke, plaatselijke situatie, speciaal in de gevaarlijke Biesbos.

In dat wonderlijke najaar van 1944 leek heel bevrijd Zuid-Nederland één groot legerkamp. Vooral langs de frontlijn leefde de burgerbevolking wat ontheemd tussen de legers, die slechts in militaire normen dachten. Het maakte echter een groot verschil hoe een streek was bevrijd en hoe ver een plaats van het front verwijderd lag.

Om Tilburg was vrij hevig gevochten, en toen de Duitsers op 27 oktober de stad verlieten, waren de sporen van het geweld, vooral in de binnenstad, duidelijk zichtbaar. Breda was na minder strijd bevrijd: de Poolse pantserdivisie van het Canadese 1e leger veroverde de stad

na enige schermutselingen en de burgerbevolking kwam verbaasd uit haar schuilplaatsen om uitbundig met de bevrijders te gaan feesten, hoewel de stad nog een week lang onder granaatvuur vanuit de richting Terheijden bleef liggen. Er groeide in Breda een hechte band tussen de burgers en de Poolse bevrijders. Vele Polen trouwden met Bredase meisjes en er wonen in Breda nog steeds vele tientallen gezinnen waarvan de vader in 1944 in Breda bleef steken op zijn zwerftocht, die in september 1939 in Polen was begonnen.

Ten noorden van Breda bliezen de wegtrekende Duitsers de brug over de Mark op, waardoor de noordwestelijke Baronie pas na drie dagen verbitterde gevechten, die veel verwoes-

tingen aanrichtten, vanuit Oosterhout kon worden bevrijd. Verder dan Raamsdonk, dat vrij ernstig werd beschadigd, kwamen de geallieerde troepen in het najaar van 1944 niet. De oorlog in Zuid-Nederland had als een onberekenbare roulette de mensen tot verrukking en tot wanhoop gebracht. Hele streken waren veranderd in rokende puinhopen met ongetelde doden — soms was te midden van het geweld een dorp bijna onbeschadigd gebleven. Soms meende de bevolking dankbaar dat het lot haar welgezind was geweest, maar werd men midden in het bevrijdingsfeest door onverwacht oorlogsgeweld overvallen. Dat overkwam Eindhoven, dat aan het begin van het veelbelovende offensief op 18 september zon-

DE NEDERLANDSCHE JONGE VROUW EN DE NATIONALE EER

Laten we met de deur in huis vallen en onmiddellijk constateren dat een deel van de nederlandsche jonge meisjes en vrouwen tijdens de duitsche bezetting de nationale eer niet heeft gered. Vanaf den eersten dag van den oorlog 10 Mei 1940, op het oogenblik dat onze jonge mannen bij honderden vielen bij den Grebbeberg, den Afsluitdijk, in Brabant en Zeeland zijn er in alle steden en dorpen meisjes geweest, die hun goedkope eer aan de soldaten van een vijandig land, aan de beulen van de S.S. en S.A. voor een pakje sigaretten, levensmiddelen of bonnen hebben verkocht. Deze vrouwen zijn een groot aantal bladzijden van het boek onzer vaderlandsche schande. Tervijl mannen en jongens naar Duitschland werden gesleept, in concentratiekampen werden afgebeuld, hebben zij hun dagen gevuld met plat en gemeen genot, onze straten en portalen tot bordeelen gemaakt en de moraal in zoo ontstellende mate omhoog gehaald als niet mogelijk werd geacht bij een religieus-hoogstaand en beschaafd volk.

Men behoeft geen zedeprediker te zijn om op den dag van vandaag den vinger op deze verschrikkelijke wonde te leggen. De ervaringen van onze doktoren in de ziekenhuizen spreken boekdeelen. Sommige geslachtsziekten hebben zich in deze jaren tienmaal vermeerderd. En nu weten wij wel, dat iedere oorlog een verval van de moraal meebrengt. Men wijst ons op den napoleontischen tijd, op de na-oorlogse periode in 1919 in Duitschland.

Het is meer dan duidelijk. De mensch is bestemd om in het gezin te leven. Een oorlog onttrekt de mannen aan den kring van den huiselijken haard, aan de banden, die hem binden met vrouw of verloofde. De agitatie van den tijd geeft als terugslag het verlangen naar genot, de drang om zich van de ellende van den krijg te bevrijden. Maar al zijn de symptomen verklaard, daarmee is het kwaad en het groote gevaar niet goedgepraat. Er moet op gewezen worden en de kwaal moet met harde hand worden aangepakt. De stem van het geweten moet tot spreken gebracht worden. Over de vrouwen en meisjes, die zich aan de boven gewraakte feiten hebben schuldig gemaakt, heeft de stem van het volk haar oordeel geveld. De volksjustitie heeft hier, den hemel zij dank, niet den vrijen teugel gevierd. Wij hopen echter dat in deze het oordeel van het gerecht nog zal spreken. Die vrouwen en meisjes zijn het nederlandsche burgerrecht niet waardig. Zij hebben verraad gepleegd aan hun vaders en broers, hebben het ouderlijk gezag onteerd en de eer van het nederlandsche volk bezoedeld. Het zal inderdaad moeilijk zijn alle gevallen te bewijzen en aan het licht te brengen, maar bij openlijkheid der feiten, voor den rechter onweerlegbaar bewezen, zal een straf moeten worden uitgesproken, die zich het best zal kunnen realiseren in het verlies van het burgerrecht.

Daar is wat anders, dat beangstigende vormen aanneemt bij den keer van zaken, nu de oorlog in deze stad een wending heeft genomen en onze vrienden de geallieerden met hun groote groepen soldaten onze kazernes, kloosters en particuliere huizen bevolken. Vele meisjes en jonge vrouwen, die de Duitschers als de pest hebben geschuwd, stellen er nu een eer in de soldaten goed te ontvangen, diensten te bewijzen, den weg te wijzen en behulpzaam te zijn. En we mogen en kunnen niet anders verwachten, als we maar goed in het oog houden, dat de nationale trots van onze vrouwen eischt, dat ze hun vrouwelijke eer hoog houden. De blijdschap en het enthousiasme over de komst van onze bevrijders mag en moet niet leiden tot een verder wegzinken van de moraal. Weest gediensdig en behulpzaam, maar weet dat er grenzen zijn, die niet ongestraft kunnen worden overtreden. Ouders waakt over uwe dochters! Het wettig bestuur, dat hier is weergekeerd en het grootste belang stelt in de geestelijke en lichamelijke gezondheid van ons volk, steunt uw gezag, omdat het weet, dat ouders ervarener en meer bezonnen van oordeel zijn dan jonge menschen. De vijand had er voorheen alle belang bij uw gezag te ondergraven. Hij kende de gevoeligheid en impulsiviteit van het jonge hart, hij had er belang bij, de kinderen aan uw zorg te ontrukken, want de jeugd was zijn eerste en meest begeerde prooi. In de afgelopen jaren hebben zich drama's tusschen ouders en kinderen afgespeeld, tragischer dan eenige pen kan beschrijven. Een demonische tweedracht is soms in de gezinnen geslopen en heeft kloven geslagen, die geen jaren meer zullen overbruggen.

Als onze jonge vrouwen en meisjes tegenover onze bondgenooten hun eer bewaren zal de eer en het aanzien van ons vaderland in West-Europa en over den Oceaan er wel bij varen. De vrouweneer, het is het schoonste sieraad van een beschaafd en hoogstaand volk, en de vruchtbare bodem voor een nieuw en opkomend jong geslacht! Want uit hen zal het nieuwe geslacht verrijzen dat de vruchten van de overwinning zal plukken. Deze nieuwe generatie zal sterk en groot moeten zijn, ontgroeid aan het bezit en de genotzucht, fier van karakter en van hoogen moed, dat zal af moeten rekenen met de fouten der vaders. Slechts een sober-levend en hard werkend volk zal in staat zijn de nalatenschap van dezen oorlog, die nog lang als een zware last op ons zal drukken, te liquideeren.

In onze jonge vrouwen en meisjes ligt voor een goed deel onze toekomst. Laten zij dus hun eer bewaren, tot heil en welzijn van ons volk en het zwaar beproefde vaderland.

U. N.

der veel geweld werd bevrijd. De volgende dag wierpen Duitse vliegtuigen bommen op de feestende menigte; tweehonderd zevenentwintig Eindhovenaren werden gedood, ruim duizend min of meer ernstig gewond.

In de dorpen en steden waar de bevrijding zonder veel oorlogsgeweld was gekomen, werden onmiddellijk pogingen gedaan het maatschappelijke leven weer in geordende banen te krijgen. Leden van de Binnenlandse Strijdkrachten begonnen verraders, collaborateurs en 'moffenmeiden' op te halen, maar met enkele uitzonderingen kwam het in Zuid-Nederland niet tot de echte 'bijltjesdag', die men tijdens de oorlog aan de slechte vaderlanders in het vooruitzicht had gesteld: onder

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

de dreiging van granaten en bombardementen komt de spontane volkswoede wat moeilijk op gang. Ondertussen groeide er in Zuid-Nederland wel in enkele weken een gigantisch probleem dat later, toen heel Nederland bevrijd was, wanstaltige vormen zou aannemen: links en rechts werden 'verraders' opgepakt en in dikwijls zeer primitieve kampen ondergebracht. Een enkele melding: 'Die daar is ook een verrader', was soms al genoeg om de betrokkene gevangen te zetten, en wie eenmaal in een kamp zat, had weinig kans de vrijheid te herkrijgen, want in Zuid-Nederland was geen enkele gerechtelijke instantie die over de gevangenen kon oordelen.

Het burgerbestuur kwam in het najaar van

1944 in Zuid-Nederland trouwens op alle terreinen moeilijk tot een gericht en zelfstandig beleid. Als een stad of dorp was bevrijd, werden er wel onmiddellijk pogingen gedaan om een betrouwbaar burgerbestuur te vormen — de door de Duitsers weggejaagde burgemeester, een betrouwbare wethouder of, als zo'n ervaren bestuurder onbereikbaar was, een verzetsman — maar elke functionaris was met zijn staf in feite bijna geheel afhankelijk van de plannen die de militaire autoriteiten opstelden. Het militair-nuttige en het militair-noodzakelijke vormden ook in de gebieden buiten de frontlijn de bijna enige norm voor het hele openbare leven. De burgers aanvaardden dit als iets vanzelfsprekends: wie in het najaar van

1944 in Zuid-Nederland in uniform liep, had automatisch gezag en kon op de medewerking van iedereen rekenen. Burgers speelden in deze schemertoestand tussen oorlog en vrede nauwelijks een rol.

Eindhoven werd een soort hoofdstad, van waaruit de eerste impulsen kwamen om tot een gecoördineerd burgerlijk bestuur te geraken. Er werd het radiostation Herrijzend Nederland gevestigd, maar de luisterdichtheid van deze zender was gering, daar de meeste Nederlanders tijdens de oorlog hun radiotoestel waren kwijtgeraakt.

Een groter bereik hadden de kranten die overal in het bevrijde Zuid-Nederland verschenen, zij het in zeer klein formaat. Deze kranten deden

Hoofdredacteur U. H. A. Nooteboom schreef op 5 oktober 1944 in 'De Gelderlander' over de jonge vrouw die tegenover de bevrijders de nationale eer hoog moest blijven houden.

niet zo heel erg veel aan feitelijke nieuwsvoorziening: de journalisten wilden na de jaren van onvrijheid duidelijk hun eigen meningen kwijt en de enkele velletjes werden voor een groot deel gevuld met vermanende artikelen: men moest de hand aan de ploeg slaan, men mocht best blij, maar moest toch ingetogen zijn, men moest met vreugde offers brengen en men moest aan de toekomst denken.

Deze wijze adviezen vielen doorgaans niet in zo erg vruchtbare aarde. De droom van de bevrijding duurde doorgaans kort. Natuurlijk, de jarenlange terreur was verdwenen, maar wat door de gemiddelde burger wel zo zwaar werd gevoeld, de voedselschaarste, was bepaald niet opgeheven bij de komst van de bevrijdings-

waren er doorgaans weinig grondstoffen om te produceren en weinig of geen vervoer. In de zwaargetroffen streken werd er door de burgers puin geruimd, beschadigde huizen werden min of meer bewoonbaar gemaakt en in Zeeland werden pogingen gedaan de doorgebroken dijken te dichten. Langzaam en dikwijls moeizaam kwamen ambtelijke diensten op gang: de voedselvoorziening moest, zo goed en zo kwaad als dat ging, worden geregeld, de openbare nutsbedrijven moesten weer gaan werken, een nieuwe ambtelijke dienst trok door Zuid-Nederland om woonruimte te vorderen voor de vele duizenden gezinnen die waren geëvacueerd of wier woning door het oorlogsgeweld was verwoest. Soms was de inwoning spontaan

geestelijke leiders toonden zich diep bezorgd over de vluchtige, maar dikwijls zeer innige contacten tussen geallieerde militairen en Zuid-nederlandse meisjes. Al op 5 oktober 1944 publiceerde het dagblad 'De Gelderlander' een hoofdartikel van twee kolommen onder de kop: 'De Nederlandsche Jonge Vrouw en de Nationale Eer'. De Nederlandse meisjes moesten door deugdzaamheid de mannen van overzee duidelijk maken dat Nederland werd bevolkt door een hoogstaand volk; zij konden dan rekenen op het diepe respect van de geallieerde militairen.

De enige plaats in het bevrijde Nederland waar het normale arbeidsproces vrij spoedig werd hervat, was Zuid-Limburg: de mijnen waren

BS'ers met oranje armbanden, helmen en geweren dreven na de bevrijding van Nijmegen NSB'ers en andere collaborateurs bijeen.

Midden: op vele plaatsen in bevrijd gebied was de woningnood zo nijpend, dat men genoeg moest nemen met een schuilkelder.

legers. De steeds in aantal groeiende geallieerde legers gaven ook buiten de frontlijn aan het hele leven iets tijdelijks, iets prikkelends en iets luchthartigs: dit levensklimaat noodde weinig tot ernstige en harde arbeid met als beloning een karige boterham. Trouwens, die ernstige arbeid was soms moeilijk te vinden, want ook al waren de fabrieken onbeschadigd, dan nog

tot stand gekomen; zo nam het dorp Wychen zonder enige ambtelijke aansporing meer vluchtelingen uit Nijmegen op dan het dorp inwoners telde.

De grote rivaal van de gewone dagelijkse arbeid waren in Zuid-Nederland de geallieerde legers, die met hun overvloed aan voedsel, sigaretten en gemotoriseerd vervoer een sterke magneet vormden, vooral voor de jonge Nederlanders die na vier oorlogsjaren, waarin er weinig mogelijkheden waren geweest, wel eens van het leven wilden gaan genieten.

In Maastricht en in Nijmegen kwamen grote geallieerde verlofcentra en ook overal elders werden door de militairen feesten georganiseerd. Journalisten, burgerlijke overheden en

goeddeels onbeschadigd gebleven en vooral door de strenge winter was er al spoedig een schreeuwend gebrek aan steenkool, ook bij de geallieerde legers, die alle medewerking gaven om de produktie op gang te krijgen. De moeilijkheid was echter dat de steenkool slechts met mondjesmaat in het bevrijde Nederland verspreid kon worden door gebrek aan vervoersmogelijkheid: niet alleen was het spoorwegnet op vele plaatsen verwoest en was er weinig en aftands treinmaterieel, ook waren er zo goed als geen auto's voor het burgervervoer. Bovendien waren vele bruggen opgeblazen en de wegen zwaar beschadigd. Ten slotte nam het militaire vervoer bijna het hele bruikbare wegennet in beslag. In lange files

daverden de militaire voertuigen door Zuid-Nederland: in de loop van de maanden werd Zuid-Nederland een massale uitgangsbasis voor het nieuwe offensief, gevuld met troepen en voorraden, die soms meters hoog langs de wegen werden opgestapeld. Toen in februari 1945 de grote aanval op het *Reichswald* begon, stonden in Nijmegen vijftienhonderd kanonnen opgesteld, die in nog geen etmaal één miljoen granaten op de Duitse linies afvuurdën. Het slechte en onderbroken wegennet, de weinige vervoersmiddelen en de voorrang die het militaire vervoer werd gegeven, verdeelden het bevrijde Nederland gedurende vele maanden in kleine, geïsoleerde eilandjes. Wat er dertig kilometer van de eigen woonplaats ge-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

beurde, hoorde men slechts bij gerucht, en als de gebeurtenis sterk van de eigen situatie afweek, was het bijna onmogelijk dat men zich er wezenlijk bij betrokken voelde.

Zo was het voor de inwoners van Breda, Eindhoven, Maastricht en andere steden en dorpen waar de oorlog slechts langsgestreken was, bijna onmogelijk zich een reële voorstelling te maken van de toestand waarin bijvoorbeeld in Zeeland werd geleefd. Dat plaatsjes als Sluis in Zeeuws-Vlaanderen, Blerick bij Venlo en Overloon rokende puinhopen waren, waar de bevolking leefde in ruïnes, primitieve noodbouwsels en stallen, drong niet wezenlijk tot de bewoners van gelukkiger streken door. Men kon zich bijna geen voorstelling maken

van het leven in de gebieden die aan de frontlijn lagen en waar de bevolking zich had leren schikken in een baaierd van dood en geweld. Deze sterk afwijkende situaties brachten ook totaal afwijkende waarderingen voor het geallieerde leger met zich mee. Hier en daar, zoals in een deel van Zeeuws-Vlaanderen, werden de bevrijders soms met enige wrok bejegend; in de gebieden waar de oorlog dood en verwoesting had gebracht, was men aanvankelijk wat huiverig voor de legers in kaki. Elders had men soms dagen nodig om voor zichzelf de zekerheid te krijgen dat die zo zorgeloos uitziende jongens tezamen voldoende kracht konden ontwikkelen om de Duitsers op een afstand te houden. Dit gevoel van onzekerheid

heerste vooral in de gebieden die in het grensgebied onder wisselende bezetting leefden: de Betuwe bijvoorbeeld, waar overdag de geallieerden de verdrongen boerderijen bezetten en waar 's nachts de Duitsers kwamen om te plunderen. Dergelijke gebieden waren doorgaans wel bijna geheel geëvacueerd, maar honderdduizenden burgers leefden direct achter de frontlijn tezamen met de militairen het chaotische leven mee en zij hielden rekening met een kerend krijgslot. Eén kwaadaardig zinnetje van Max Blokzijl vanuit het nog bezette Nederland: 'De Nijmeegse meisjes zullen met Kerstmis niet meer met hun geallieerde vriendjes dansen', was ruim voldoende voor een sluipende paniek onder de burgerbevolking,

Linksboven: ook in Zeeuws-Vlaanderen reed de bevolking mee in 'jeeps' van de bevrijders.

Linksonder: na de bevrijding moesten er in Zuid-Nederland vele noodwoningen worden gebouwd, zoals deze 'wijk' in Vlissingen.

1. De Britse Daimler 'Dingo' Scout Car was een handig, snel en goed wendbaar voertuigje, waarvan er 6600 werden gemaakt. Het reed 88 km per uur.

2. De Britten gebruikten deze zware Scammell 'Pioneer Recovery Tractor' voor het bergen van onklaar geraakte voertuigen. Het voertuig reed 38 km per uur.

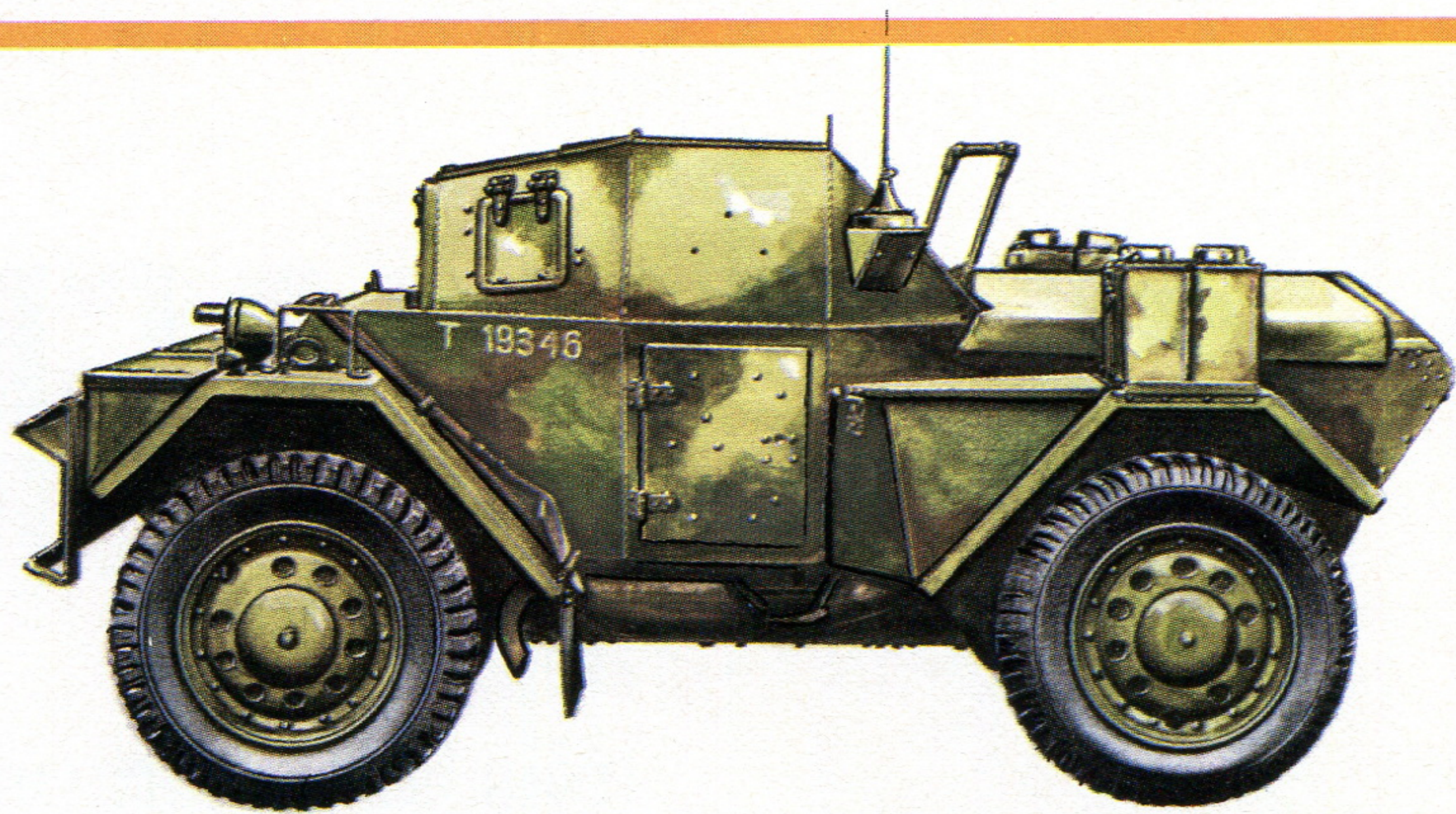
3. De Amerikaanse 'Half-Track' (in Nederland 'half truck') werd voor vele doeleinden gebruikt. In Israël zijn ze nog in dienst. Hij rijdt 72 km per uur.

4. De Britse 'Universal Carrier' is in zekere zin te vergelijken met de 'Half-Track'. De 'Bren Carrier' was een variant op dit voertuig. Zij liep 48 km per uur.

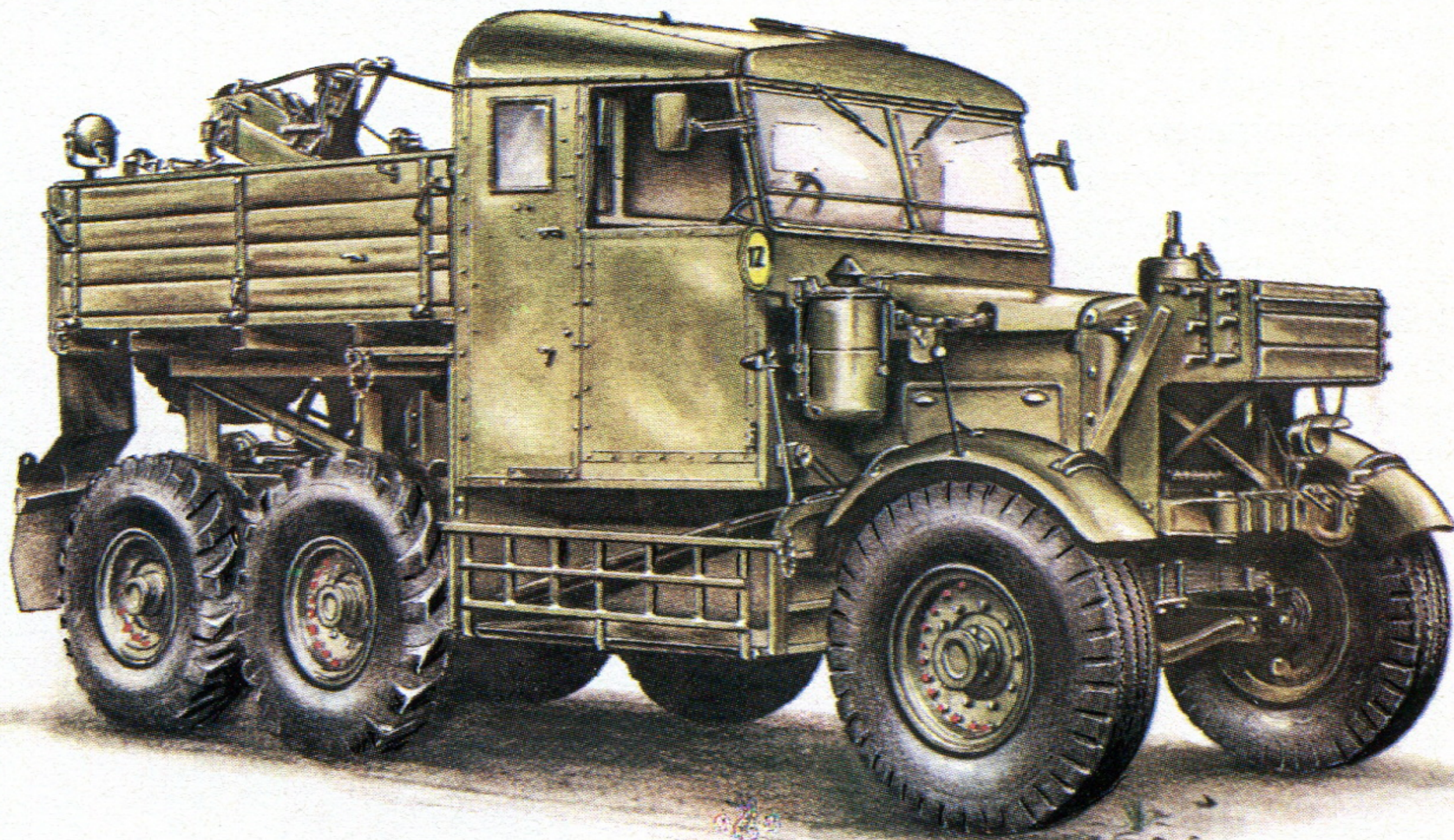
die angstig de spaarzame berichten volgde uit de Ardennen, waar half december 1944 het volkomen onverwachte Duitse offensief was losgebroken. De onrust onder de bevolking werd in de directe frontlijn, waar men dagelijks de militaire druk van de Duitsers kon waarnemen, nog slechts vergroot, toen alles wat autoriteit was, ging bezwijken dat er niets aan de hand was en dat de geallieerden de situatie in de Ardennen volkomen meester waren. Op een vaag gerucht stroomden in de kerstnacht duizenden Nijmegenaren hun verwoeste stad uit, doelloos dwalend door de nacht, totdat zij zich weer voor het moment gerust lieten stellen en naar hun ruïnes, hun schuilkelders of hun andere, veelal provisorische onderkomens terugkeerden.

Vooraf in het frontgebied leefde de burgerij volgens vage normen, die weinig leken op het vertrouwde Nederlandsemaatschappijpatroon. Men voelde zich één met de militairen die ingekwartierd waren of die 's avonds als huisvrienden op bezoek kwamen met koffie en sigaretten. Men raakte eraan gewend dat zo'n vertrouwde huisvriend niet meer terugkwam van een patrouille, zoals men in een soort verdoving leefde met de verliezen onder de eigen bevolking zelf.

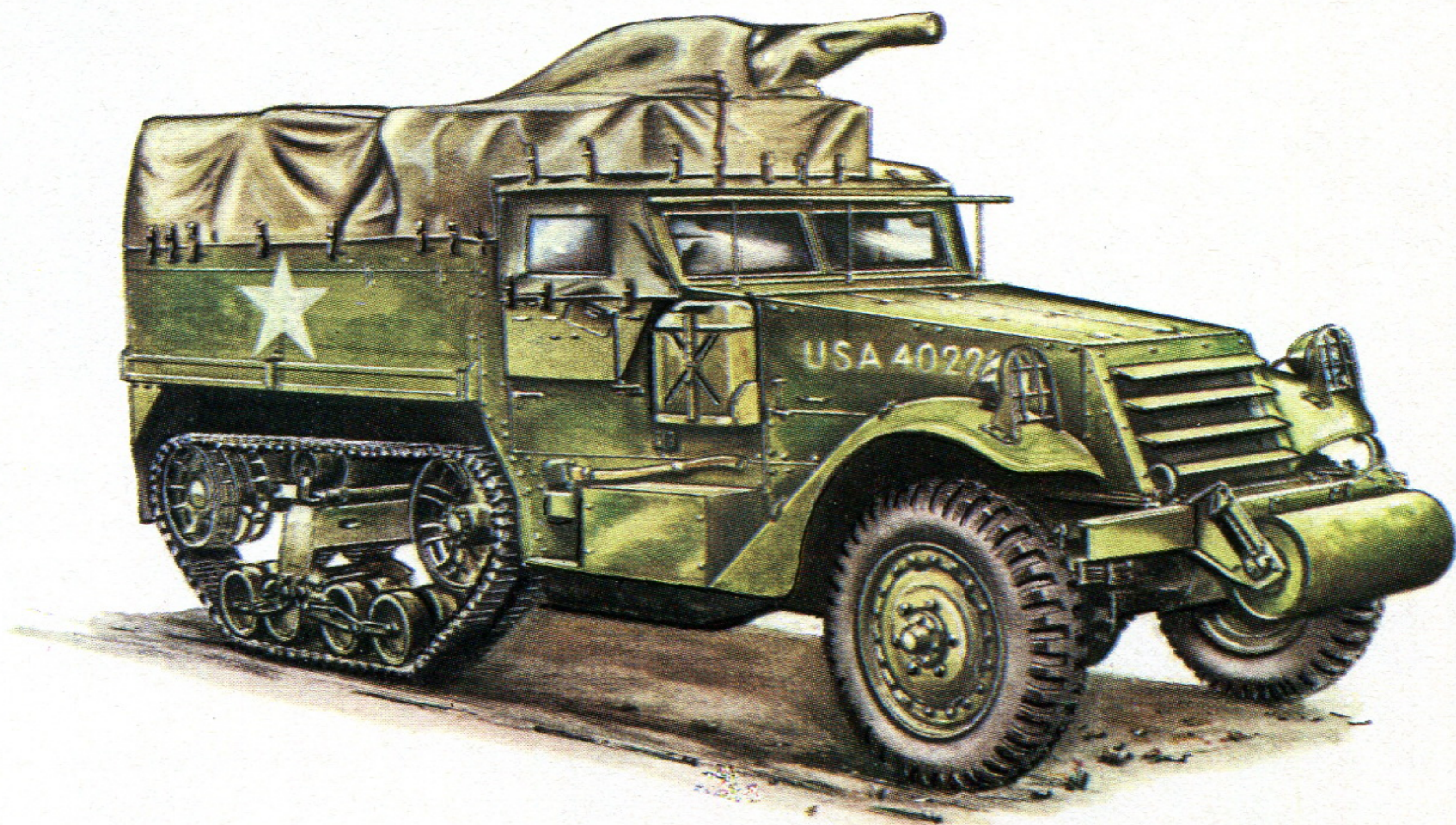
De bevolking in het frontgebied leefde maandenlang in een schimmige wereld, waar alles mogelijk was en waar het vertrouwde leven voorgoed verdwenen leek. De weinige berichten uit het verderaf liggende bevrijde gebied klonken alsof zij uit een andere wereld kwamen. Ook de berichten uit het nog bezette deel van Nederland schenen van een andere planeet te komen en dat gold voor bijna het hele bevrijde gebied. Het beeld van een sluipende honger, van onmenselijke terreur en van de dorre chaos die in West-Nederland miljoenen mensen dreigden weg te drukken, werd in het bevrijde Zuid-Nederland geen bevattelijke werkelijkheid. Zelfs wie naaste verwanten in het bezette Nederland had, verzoende zich vaak wat apathisch met de gedachte dat men toch niets kon doen, voordat de militaire situatie zich zou wijzigen.

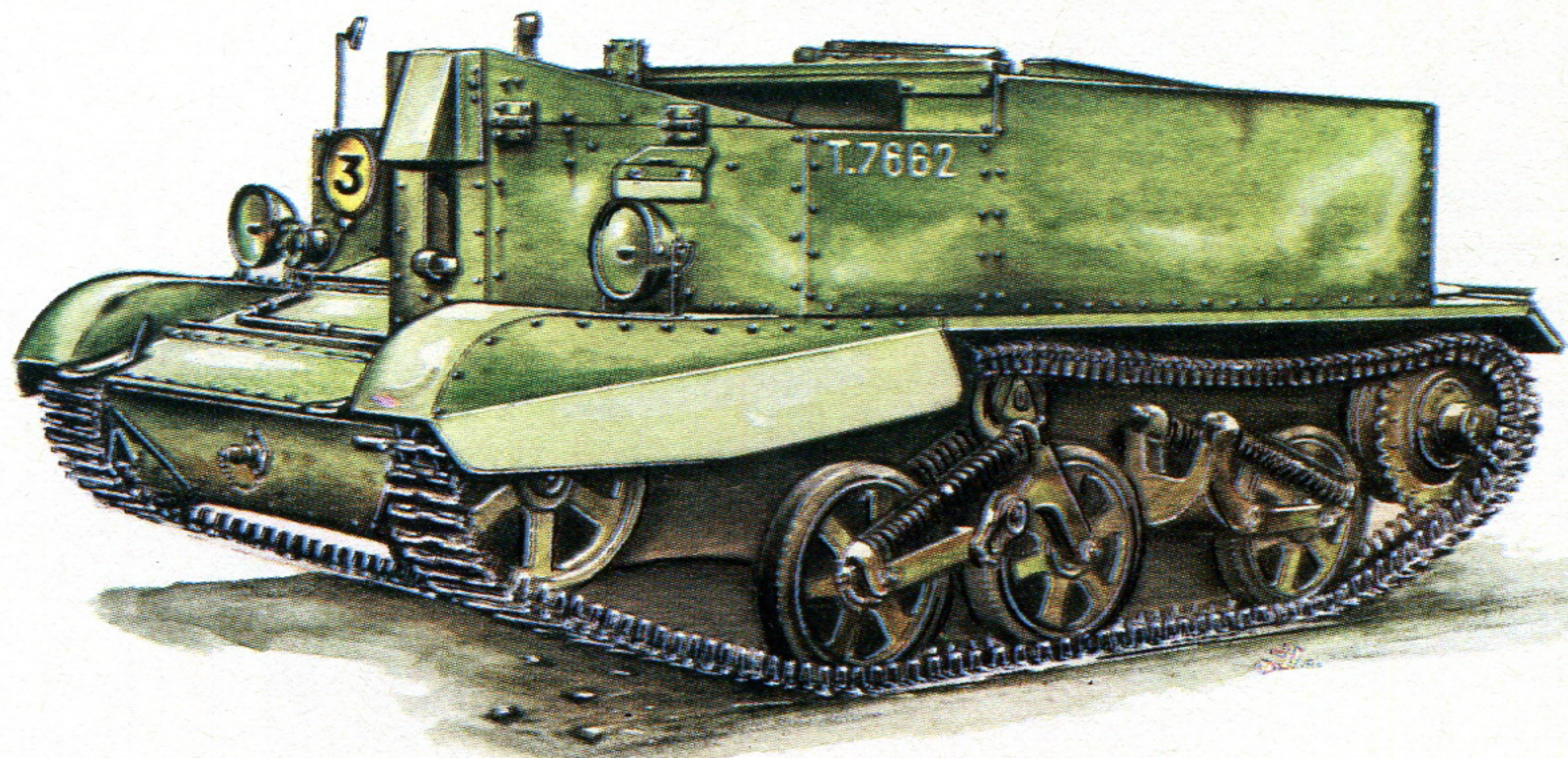
1

2

3

4

KRACHT NAAR KRULS

DRS. R. L. SCHUURSMA

Kort na de oorlog publiceerde De Kleine Krant van 'De Groene Amsterdammer' een nieuwe Nederlandse zegswijze: 'kracht naar Kruls'. De uitdrukking vormde een van de bondigste commentaren die op het Militair Gezag geleverd zijn. Commentaren die soms van zachte ironie getuigden, maar doorgaans van heftige en bittere kritiek op het machtsapparaat onder leiding van generaal mr. H. J. Kruls. Het MG was zich van die kritiek zeer wel bewust en had er ook een antwoord op. In het in 1947 verschenen 'Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag gedurende de bijzondere staat van beleg' heette het: ... reeds tijdens de voorbereiding voor het M.G. was men zich bewust van de kansen, welke het M.G. liep om zondebok te worden van alles, wat niet aan de hooggespannen verwachtingen na de bevrijding zou beantwoorden: juist o.m. met het oog daarop werd het M.G. voorbereid. Men wilde de Regering deze odieuze positie besparen en liever een tijdelijk, tot verdwijnen bestemd, orgaan met critiek — welke weliswaar later grotendeels onbillijk zou blijken — belasten, ten einde het aanzien der burgerlijke overheid hoog te houden.' De roerende zorg voor de regering, die uit deze woorden spreekt, doet wonderlijk aan als men haar vergelijkt met de houding die generaal Kruls in werkelijkheid vooral tegenover het eerste kabinet-Gebrandy aannam en die de Parlementaire Enquêtecommissie over hem deed opmerken: 'Uit zijn in de loop van de jaren gebleken houding spreekt een mentaliteit, die de commissie ten sterkste afkeurt.' Maar dit daargelaten: het MG was inderdaad de instantie bij uitstek om na de bevrijding van het zuiden en later van het gehele land als kop van Jut te dienen. Het was dan ook — men hoeft er zijn naam maar op te bezien — op zijn best een noodzakelijk kwaad. Het was een vervanging van burgerlijk gezag in een periode waarin dringend behoefte was aan een zo snel mogelijk herstel van normale verhoudingen. Door zijn bestaan werkte het enerzijds aan dat herstel mee en vormde het aan de andere kant een van de voornaamste barrières op de weg erheen.

De regering in Londen was al vroeg begonnen met de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland. Het was van het begin af duidelijk dat die terugkeer niet zou bestaan uit een eenvoudige overtocht en het hervatten van de normale burgerlijke bestuurstaak. Ons land zou naar alle waarschijnlijkheid worden heroverd om vervolgens als uitgangspunt te dienen voor de strijd in Duitsland. Nederlandse

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Generaal mr. H. J. Kruls was de commandant van het Militair Gezag, het 'noodzakelijke kwaad' dat het burgerlijke gezag moest vervangen in een periode waarin normale verhoudingen nog moesten groeien.

Rechts: het 'Mededeelingen Blad' van het Militair Gezag waarin de officiële berichten en het wereldnieuws een plaats kregen.

troepen zouden daarbij een zeer gering aandeel hebben. Voor de geallieerden, die het werk moesten doen, was de militaire situatie hoofdzakelijk: zij zouden zich alleen met de burgerij bemoeien, wanneer die letterlijk of figuurlijk in de weg zat en wanneer kans op onrust of epidemische ziekten ingrijpen noodzakelijk maakten. Met het oog daarop waren de Engelsen en Amerikanen overgegaan tot het instellen van een *Civil Affairs*-organisatie van militairen die de verbinding zouden onderhouden met de burgerlijke overheden in het frontgebied en het achterland en die daar allerlei regelingen zouden kunnen treffen. Deze opzet was het eerst toegepast in de Amerikaanse zone van het Rijnland, van 1918 tot 1920, en het verslag

daarvan, het zogenaamde *Hunt-Report*, vormde de basis voor de maatregelen in de tweede wereldoorlog. De overgangssituatie, die bij de bevrijding zou ontstaan en die zou voortduren zolang allerlei geallieerde legereenheden van enige omvang in Nederland verbleven, zou ook van Nederlandse zijde bijzondere maatregelen vereisen.

De regering was er zich van bewust dat de bestaande Nederlandse oorlogswet in die situatie geen goed uitgangspunt vormde voor haar beleid, omdat deze uit 1899 stammende wet berekend was op een tijdelijk (en plaatselijk) terugtreden van de burgerlijke overheid ten bate van een militair gezag, in een overigens normaal bestuurd land. In Nederland ontbrak nu echter een normaal bestuursapparaat, terwijl er bij de bevrijding juist het eerst sprake zou zijn van een verregaand militair gezag. Het toekomstbeeld van een feitelijk bestuur door onze bondgenoten, van hoe korte duur dan ook, was echter weinig aantrekkelijk en de regering wilde daarom de geallieerden vóór zijn door een eigen militair gezagsapparaat op te richten. Zo ontstond bij beschikking van de minister van oorlog van 28 januari 1943 een Bureau Militair Gezag, dat voorbereidingen moest treffen voor een tijdelijk bestuur in het bevrijde gebied en dat bij de bevrijding zou worden omgezet in de Staf MG met bijbehorende Secties voor allerlei terreinen van overheidszorg en Militaire Commissariaten voor lokaal bestuur. Men rekende daarbij met bevrijding van geheel Nederland in één keer en een korte overgangperiode naar normalisering van de toestand. Het MG moest een soort voorpost van de regering zijn en moest de verbinding onderhouden met de geallieerde legers in het bevrijde gebied. In mei 1944 werd over deze zaken met de Britse en Amerikaanse regeringen overeenkomst bereikt, neergelegd in het zogenaamde *Legal Agreement*.

Het kabinet meende door instelling van het MG ook de beste oplossing gevonden te hebben voor het zo gevreesde vacuüm onmiddellijk na de bevrijding, waarin anders allerlei wanordelijkheden zouden kunnen voorkomen. Het eerder genoemde 'Overzicht der werkzaamheden van het Militair Gezag' formuleerde de achtergrond van het MG aldus: 'Het militair gezag is in de eerste plaats handhaver der openbare rust en orde. Verkeert de staat in nood, dan zet het zijn machtsmiddelen — in het bijzonder zijn militair apparaat — in om die nood te keren.' Het is natuurlijk maar de vraag, wat men onder nood verstaat en of het niet vooral ging om het voorkomen van

De illegaliteit

De naam Van Heuven Goedhart zegt den meesten van onze lezers niet veel. Op de lijst van ministers komt hij nog niet zoo lang voor, en hoevelen kennen die namen uit 't hoofd?

Van Heuven Goedhart is een betrekkelijk late Engeland-vaarder. Hij ontvlood den vaderlandschen grond, toen deze hem te heet onder de voeten werd. Als actief voorman in de illegaliteit zat de Gestapo hem op de hielen. Vóór de veertiger jaren genoot hij onder zijn collega's, de journalisten, een grooten roep om zijn geestige speechjes en uitstekende pen. H.M. de Koningin nam dezen goeden, strijdvaardigen patrioot op in haar kabinet en belastte hem met Justitie. Mogelijk telt ons land bekwaamere juristen dan hij, het doet voor het oogblik niet terzake. In elk geval is hij een frisse kracht, wiens verstandige woorden in pers en radio een goeden en zelfs uitstekenden indruk hebben gemaakt op de bevolking van bevrind gebied en het hunne toe hebben bijgedragen den dunk over de Londensche regering, welke in den loop der jaren nogal was afgezaakt, te verhoogen.

Bij verschillende gelegenheden heeft minister van Heuven Goedhart zich bezig gehouden met datgene, wat hem speciaal regardeert en waarover eenige voorlichting van regeringszijde na de bevrijding van een deel des lands dringend gewenscht mocht heeten: de bestraffing van hen die zich tegenover het vaderland misdagen hebben en het probleem der illegaliteit.

Meer in 't bijzonder over laatstgenoemde kwestie heeft zijn gezaghebbend woord — gezaghebbend niet het minst omdat hijzelf uit de illegaliteit voorkomt — veel goeds kunnen uitwerken.

Reeds in November j.l. heeft de minister dit onderwerp uitvoerig behandeld in „Vrij Nederland”, het bekende orgaan dat te Londen verschijnt.

Voorstellen van de zeer bijzondere verdiensten, welke de strijders der ondergrondse beweging voor het vaderland hebben verworven en waarvoor dit hun groote dankbaarheid verschuldigd is, voorts dat de vernieuwingselementen, welke het land bij zijn heropbouw niet kan ontberen, in belangrijke mate juist in deze „illegaliteit” verankerd liggen, wilde hij toch in één adem daaraan de waarschuwing verbinden, dat aan de ondergrondse niet het monopolie van vaderlandslevendheid moet worden toegekend.

Het feit mag nu eenmaal niet over het hoofd worden gezien, dat er stellig oneindig meer voortreffelijke vaderlanders zijn buiten de illegaliteit dan erin, aldus de minister.

Hij wilde drie groepen in de ondergrondse onderscheiden: 1e hen die terug willen naar vóór 1940, 2e hen die streven naar een maatschappelijke en politieke heroriëntering, 3e hen die alleen treden om het verzet en de vrijheid en die hun taak vervuld achten als de laatste Duitscher te beenen heeft genomen.

Welbeschouwd vormen alleen de twee eerste groepen een „probleem”. Het standpunt mag niet zijn: wij illegalen hebben het 'm gelapt, wij deelen derhalve de

GEALLIEERDE VORDERINGEN IN DEN SAILLANT

LAATSTE TOEVOERWEG NU BEDREIGD

Bij Straatsburg tegenactie, die in kracht wint

De eenige weg, welke van Rundstedt in den saillant in België nog ter beschikking staat, ligt nu onder hevige geallieerd artillerievuur. Het schijnt, dat de Duitschers hun zware materiaal als gevolg hiervan niet meer uit de Ardennen kunnen terugtrekken.

Gisteren woedden er aan het front in België hevige sneeuwbuien. Bij Rochefort werd zeer hevig gevochten. In het Noorden zijn zeer belangrijke vorderingen gemaakt. Zeer sterke tankcolonnes zijn den weg Laroche—St. Vith op drie plaatsen gepasseerd. De geallieerden zijn den laatste grootten weg, die over Houffalize, tot op 4 km genaderd. Lafalze en Liernaux zijn heroverd; ten Zuiden van laatstgenoemde plaats

worden ingeschakeld, hun komt het recht toe invloed te hebben op de samenstelling der vertegenwoordigende lichamen, en voor zoover de bekwaamheid daartoe aanwezig is, moet het ook billijk worden geacht dat illegale werkers voor verantwoordelijke posten in den staat en zijn organen in aanmerking komen. Nederland zal straks mensen van karakter, vasten wil en met sterke handen noodig hebben, de illegaliteit heeft getoond juist zulke mensen in grootten getale te bezitten.

Op Nieuwjaarsdag heeft minister van Heuven Goedhart in een radiorede voor Herrijzend Nederland, waarvan vooral de warme hartelijke toon het hart van den luisteraar goed deed, dit laatste probleem nog eens extra aangesneden.

Het beeld, dat hij voor de toehoorders opriep, was dat van een nieuw, herboren Nederland, waarin een sterk democratisch gezag zal heerschen en waarin, langs de wegen die de democratie daarvoor kent, „de begaafden van hoofd en karakter” naar voren zullen moeten worden geroepen. Een land, waarin niet „legaal” en „illegaal” als tegenstellingen tot elkander voorkomen, want voor herrijzend Nederland is er maar één tegenstelling van werkelijke waarde: hen van wie niet, en hen van wie wel de „getrouwe medewerking aan den herbouw van het Koninkrijk kan worden verwacht”. De eersten zijn, allemaal, de brekers en de kneeters, de halven en de knoeters. De tweeden zijn, allemaal, de bouwers en de werkers, onverschillig of zij voortkomen uit de „illegaliteit” of niet. W. A.

zijn de geallieerden 3 km gevorderd. Ten Z. van Marche werden de Duitschers, die iets vooruit waren gekomen, weer 2 km teruggedreven. Het leger nadert Vielsalm vanuit het N.W. en ten W. van Bastogne heeft ook het 3e leger vorderingen gemaakt en Sibret en Flambierge 10 km ten N.W. van Bastogne en ten Noorden van den grootten straatweg Bastogne—Marche veroverd. Bij Wiltz werd een hevige Duitse tegenaanval afgeslagen.

Opmarsch in Elzas gestuit

DE Duitschers hebben hun bruggenhoofden over den Rijn ten Noorden en Zuiden van Straatsburg gisteren versterkt. Deze liggen echter onder in hevigheid toenemend artillerievuur.

Nadat 24 km. ten Zuiden van Straatsburg de plaatsjes Winternheim en Friedenheim door de Fransen waren ontruimd, is hier de Duitse opmarsch langs het Rhône-Rijnkanaal gisteren tot staan gebracht.

Vanuit het Noorden bedreigden de Duitschers door hun opmarsch den grootten toevoerweg Nancy—Straatsburg, maar de geallieerden hebben bij Bitsche de vijandelijke voorhoede afgesneden, waarbij vele gevangenen werden gemaakt, vervolgens Wingen heroverd en deze plaats 3 km gepasseerd. Op het bruggenhoofd ten N. van Straatsburg bevonden zich gisteren naar schatting ongeveer 1000 man vijandelijke troepen, die ook over tanks beschikken.

Patrouilleactie aan de Maas

Van het Maastricht wordt groote patrouilleactiviteit gemeld. Twee kleine Duitse burgenhoofden bij Wanssum zijn na een geallieerde aanval geheel opgeruimd.

Bij Kappelsche Veer, Oostelijk van Geertruidenberg, zijn Duitse patrouilles de Maas overgekomen. Poolse troepen hebben een verwoeden aanval tegen deze troepen ingezet en zijn nog met de opruiming er van bezig.

Gisteren hebben 700 bommenwerpers en 200 jagers aanvallen gedaan op rangeerterrinen bij Frankfurt en elders achter het front. Gisternacht deden 800

bommenwerpers aanvallen op Neurenberg, Hanau, Paderborn, Keulen, Hamm en Bielefeld, zoodat tweemaal op München. Eergisteren deden 1700 vliegtuigen aanvallen op allerlei spoorwegen; hiervan gingen slechts 3 bommenwerpers en 1 jager verloren.

Groote omsingeling niet verwacht

Correspondenten melden, dat een groot deel van het aantal tanks, hetwelk von Rundstedt in den saillant in België had, waarschijnlijk reeds naar veiliger plaatsen is vervoerd, maar dat de infanterie vastbesloten schijnt het terrein te verdedigen. Een omsingeling op groote schaal moet niet worden verwacht.

Het is nu drie weken geleden, dat Montgomery met het opperbevel werd belast. Hijzelf heeft Zondag in zijn hoofdkwartier de journalisten te woord gestaan. Bescheidenlijk zeide hij slechts: „Het was een van mijn interessantste en lastigste gevechten”. De correspondenten doen evenwel uitkomen, dat het een van de knapste defensieve slagen van den oorlog is geworden, die het getij voor von Rundstedt heeft doen keeren.

Montgomery zeide nog, dat von Rundstedt den geallieerden slag heeft toegebracht; dank zij het verrassende heeft hij een belangrijke tactische successen weten te behalen. In zijn

dagorder tot de troepen zeide von Rundstedt vlak voor de aanval: „Dit is onze laatste poging tot een overwinning”.

Wat zijn winst is, aldus Montgomery, toont ons de kaart.

Zeer veel is te danken aan de standhouders der Amerikanen en aan het ingrijpen der geallieerd luchtmacht.

Helpt van Boedapest nu bezet.

DE Duitschers zijn er in geslaagd Eztergom (Gran) ten N.W. van Boedapest te heroveren, maar op zijn beurt heeft daarna Malinowski in een grooten tegenaanval Noordelijk daar van de Duitse stellingen doorbroken, is 18 km ver opgerukt en bedreigt de Duitse troepen die Boedapest pogen te ontzetten, thans in den rug.

Boedapest is nu voor de helft in Russische handen en het parlementsgebouw en de Beurs zijn veroverd. In Tsjecho-Slowakije zijn de Russen opnieuw 20 km opgerukt. (BBC)

GEALLIEERDE ACTIE TEGEN LUZON

JAPANSCHE berichten maken nog steeds melding van vlootbombardeementen op de Westkust van Luzon; hier zouden ook 70 landingsschepen en een aantal oorlogsschepen gesignaleerd zijn. Volgens radio Tokio is Nagoya op Hondo gisteren tweemaal gebombardeerd.

Britische troepen in Birma zijn 22 km opgerukt in de richting van Schwebo en staan op 90 km van Mandalay. (BBC)

UIT HET GEWEST

VESTIGING VAN DIENSTEN

Met ingang van 2 Januari 1945 gaan de onderstaande afdelingen van het Algemeen Commissariaat voor de Voedselvoorziening naar de Textielschool, Lange Schijfstraat, Tilburg:

Pers en Propaganda.
Prijzen.
Aardappelen.
Vee en Vleesch.
Personeel en Materiaal.
Grondstoffen.
Wvd. Directeur C.C.D.
Algemeene commissaris voor de Voedselvoorziening,
Afd. Pers en Propaganda,
Tilburg 3 Januari 1945.

OFFICIEELE PUBLICATIE van de Algemeene Commissaris voor de Voedselvoorziening.

Op grond van de mij verleende bevoegdheid op het gebied van de Voedselvoorziening heb

ik opgericht een noodorganisatie onder de naam Tijdelijk Bureau voor de Voorziening van gedistilleerde Dranken.

Hare werkzaamheden zullen zich bepalen tot de verdeeling van de beschikbare grondstoffen de regeling van de productie van de gedistilleerde dranken, alsmede de aflevering daarvan.

Teneinde het bureau in staat te stellen haar werkzaamheden aan te vangen, zijn aan de fabrikanten, handelaren en stijfers, voor zoover de adressen bekend waren, enquête-formulieren toegezonden.

Belanghebbenden die een enquête-formulier ontvangen hebben, kunnen dit aanvragen bij het secretariaat van genoemd Bureau, N. Z. Zoom 20 e Bergen op Zoom Zoo nodig kunnen hiervan dienstenvoloppen bij de Plaatselijke Bureauhouders van de Provinciale Voedselcommissarissen worden afgehaald.

De beschuifabrikanten, die in aanmerking wenschen te komen voor de inschakeling bij de voorgenomen productie van beschuif, dienen zich vóór den 10e Januari a.s. e melden bij den heer Hoogheem, secretaris van het Tijdelijk Beschuit Bureau, Antwerpschestraat 39, Bergen op Zoom.

De Algemeene Commissaris voor de Voedselvoorziening,

Bergen op Zoom e.o.

Mededeeling.

Buitenlandsch overzicht

Nieuwe conferentie in Februari?

Het einde van den oorlog en de moeilijkheden welke nog overwonnen moeten worden alvorens het zoover zal zijn, hebben thans wel algemeen de belangstelling. Alan Moorhead, dien we gisteren citeer-

de sommigen veronderstellen, zijn laatste reserves zijn, maar waarschijnlijker lijkt het, dat deze strijdkrachten zijn onttrokken aan den centralen Russischen sector, waar sinds het einde van den zomer zulk een ongewone rust heerscht. Moet hier niet de conclusie luiden, dat Duitschland gebruik maakt van de tusschen de geal-

trouwen opwekten, verschenen opnieuw in de commentaren. Dan was daar het feit, dat de Russen het Litblin-comité erkenden, terwijl Engeland en de Ver. Staten zich uitspraken voor de Londensche Polen. Ook de Griekse kwestie heeft beroering veroorzaakt, en niet minder, als gezegd, het uitblijven van een Russisch offensief tegen Oost-Duitschland.

Roosevelt's boodschap heeft veel van die wantrouwen kunnen wege-

een (revolutionaire) verschuiving naar links. H. M. van Randwijk schreef na de oorlog dat de regering het Militair Gezag onder meer had ingesteld uit bezorgdheid voor een mogelijke communistische of — algemener gezegd — links-revolutionaire staatsgreep tijdens het vacuüm. L. de Jong zei als getuige voor de Enquêtecommissie het vermoeden te hebben dat 'de angst voor het communisme, angst voor

revolutionair ingrijpen en angst voor het doorvoeren van ingrijpende sociale hervormingen sommige van de voornaamste, misschien wel de voornaamste factoren zijn geweest, die tot oprichting van dit verderfelijk instituut aanleiding gegeven hebben.' De Enquêtecommissie geeft hiervoor geen bewijzen. Het lijkt echter geen twijfel dat bepaalde kringen in Londen — het Bureau Inlichtingen wordt door De Jong

Het M. G.

REEDS in 1943 werd ons vanuit Londen meegedeeld, dat in de eerste periode na de bevrijding het bestuur zou worden uitgeoefend door een Militair Gezag, hetwelk namens de regering zou optreden en egelijk aan het geallieerde opperbevel ondergeschikt zou zijn.

De juiste positie van dit M.G. werd door prof. Gerbrandy in een radiorede op 8 Dec. 1943 tamelijk scherp omlijnd.

Hoewel de mogelijkheid door hem niet over het hoofd werd gezien, dat het langer zou moeten functioneeren dan eigenlijk in de bedoeling ligt, zal wel niemand te Londen erop hebben gerekend, dat dit Militair Gezag tot een maandenlang kwartiernemen in de drie Zuidelijke provinciën zou worden gedwongen alvorens ook in de rest van Nederland zijn taak te gaan vervullen.

Ook in dat opzicht had de vertraagde bevrijding haar consequenties. Ze waren voor geen van beide partijen van aangename aard.

METTERTIJD is de situatie zoo geworden, dat men voor veel meer zaken dan eigenlijk wel noodig is naar het M.G. moet loopen en dat het M.G. zijn invloed tot allerlei gebieden heeft uitgebreid waar het beter vandaan kon blijven.

Niet overal is dit even in het oog loopend. Het is, wat het M.G. zelve betreft, heel vaak een kwestie van personen. Aan den anderen kant ligt de schuld ook wel eens bij de civiele instanties, waaronder er zijn die de verantwoordelijkheid schuwen en daar al gauw de neiging vertoonen op den sterken rug van het M.G. te gaan leunen.

De nu afgetreden minister Burger heeft in zijn, uit anderen hoofde gewraakte, radiorede deze minder gewenschte en dan ook

niet bedoelde ontwikkeling reeds ter sprake gebracht en het advies gegeven zich ten aanzien van de vragen, waarvoor men zich gesteld ziet, te wenden tot de gewone, vertrouwde gezagsorganen, onderscheidenlijk de burgemeesters, gemeentelijke, provinciale en Rijksdiensten.

VAN zijn kant heeft generaal-majoor Kruls, chef van den Staf Militair Gezag, ter persconferentie te Eindhoven de gelegenheid aangegrepen om allereerst over de juiste positie van het M.G. opheldering te verschaffen.

Hij heeft daarbij doen uitkomen, dat het M.G. de tusschenschakel vormt tussen de Nederlandsche regering en de Nederlandsche autoriteiten eenerzijds en het geallieerde opperbevel anderzijds. Het moet dit zijn, nu wij nog leven in de eerste, de militaire fase der bevrijding, maar toch beijvert het zich om meer en meer de burgerlijke organen in te schakelen en den kern van uit Engeland meegebrachte en daar opgeleide functionarissen aan te vullen met Nederlanders die onder de bezetting hebben geleefd en dus de toestanden hier beter kunnen beoordeelen. Tegenover 164 officieren die uit Engeland zijn meegekomen, staan er nu reeds 237 die hier zijn benoemd.

Zeër binnenkort, over goed een week wellicht, zal de staf van het Militair Gezag van Brussel naar bevrijd gebied worden overgebracht, hetgeen aan een richtige uitoefening van zijn taak ongetwijfeld zeer ten goede zal komen.

Hoewel hiermede niet alle vragen, die men met betrekking tot het M.G. zou kunnen stellen, ten volle zijn beantwoord, in 't bijzonder niet wat het optreden in de praktijk betreft, was het toch wel dienstig een en ander uit den mond van den Chef Staf zelf te vernemen.

W. A.

in dit verband met name genoemd — bepaald minder bang waren voor een grote versterking van het regeringsgezag ten koste van de parlementaire democratie dan voor een links-revolutionaire staatsgreep. Het is zeker dat vooral de socialistische ministers in het eerste kabinet-Gerbrandy twijfels hadden over de noodzaak van een militair gezag en over de rol die het zou moeten gaan spelen. Niettemin

Links: in het 'Brabantsch Nieuwsblad' van 16 februari 1945 schreef waarnemend hoofdredacteur W. Assmann een kritisch hoofdartikel tegen het Militair Gezag naar aanleiding van uitlatingen van Kruls over diens taakopvatting in Nederland.

Rechts: in Engeland oefenden mannen van het toekomstige Militair Gezag.

kwam het er, zij het dat men toen niet kon voorzien dat het een zo grote rol zou gaan spelen.

Het MG rekruteerde in Londen zijn medewerkers niet bij de schaarse Nederlandse militairen, die immers beschikbaar moesten blijven voor de oorlogvoering, maar bij de aanwezige departementale ambtenaren en uit functionarissen van concerns als Unilever en De Koninklijke. De ambtenaren werden weliswaar weggehaald uit de toch al niet zeer grote departementen, maar men zag in hen tevens vertegenwoordigers van de ministers, die onder meer hierdoor een verbinding zouden houden met het MG. Kruls zelf was langdurig adjudant van de minister van oorlog geweest en men mocht veronderstellen dat hij de weg naar de regering wist open te houden. Niettemin ontstond al in Londen een zekere machtsontplooiing, die deed vrezen voor de toekomst in het bevrijde Nederland. De regering had weliswaar uitdrukkelijk gekozen voor een gemilitariseerd burgerapparaat — militair om bij de geallieerden gehoor te vinden; burgers, omdat de regering niets voelde voor een zuiver militair gezagsapparaat — maar de in uniform gestoken en van rangen voorziene functionarissen ontwikkelden verbazend snel het besef van 'the exquisite and surprising force of military rank and power'. Ze waren ook verbazend snel doordrongen van een gevoel van onafhankelijkheid ten opzichte van de ministers, waartegenover de regering helaas weinig doortastend optrad. Vele uit de grote industrieën afkomstige lieden hadden bovendien de neiging om in het kader van het MG eens 'een nummertje regeren weg te geven', zoals zij dat gewend waren in hun van iedere democratie gespeende bedrijfsomgeving, hetgeen later in het zuiden in brede kring een buitengewoon slechte indruk maakte.

Het apparaat van het MG bleef in Londen vrij klein. Toen het eenmaal in het zuiden ging functioneren en het bleek dat er van een spoedige bevrijding van het gehele land geen sprake kon zijn, ontwikkelde het zich echter in snel tempo tot een zeer omvangrijke en sterk bureaucratische organisatie. Een erg gelukkig personeelsbeleid werd daarbij niet gevoerd. Herhaalde malen signaleerde de pers de aanstelling van lieden die eerder met de Duitsers hadden samengewerkt. Het illegale 'Trouw', waarvan een nummer uit januari 1945 ook in het zuiden werd verspreid, meldde bijvoorbeeld dat in een

belangrijk orgaan voor de voedsel- en voersvoorziening naast elkaar zitting hadden: een lid der directie van Organon, die met een Duitse *Verwalter* had samengewerkt, mr. van Spaendonck, die aan de commissie-Woltersom had deelgenomen, en prof. de Quay, lid van het driemanschap van de Nederlandsche Unie. Het Limburgse 'Parool' maakte zich kwaad over 'het militair-gezag, symbool van de afstandsche reactionaire geest van zekere kringen in Londen', omdat het de illegalen weerde en bij voorkeur baantjes gaf aan lieden die van vernieuwing niets wilden weten. Het in Nijmegen verschijnende 'Je Maintiendrai', dat zeer welwillend stond tegenover het MG, maakte melding van beschuldigingen als zou

op 14 september 1944 in Brussel te vestigen, waar voldoende ruimte was voor een uitgebreid apparaat. Pas in april 1945, toen in Breda de KMA vrijkwam voor de zeer groot geworden staf, verhuisde Kruls zijn circus (de term is van de generaal zelf afkomstig) naar Nederlands gebied. De nadelen van de behuizing in Brussel waren evident: de afstand naar het bevrijde zuiden was groot en de verbindingen waren uiterst primitief. De Provinciale en Districts Militaire Commissarissen waren daardoor vaak geïsoleerd en op zichzelf aangewezen. In het volkomen ontredderde gebied van Brabant, Zeeland en Limburg, dat ook nog gedeeltelijk in de frontlinie lag of bezet was, moest het MG intussen trachten het

stellen dat een groot deel van de kritiek, zoals die in talloze ingezonden stukken en redactionele commentaren tot uiting kwam, een gevolg was van teleurstelling over de harde werkelijkheid van het bestaan in het zuiden en van onbegrip tegenover de grote moeilijkheden waarmee het oorspronkelijk kleine MG daar langdurig en grondig te kampen kreeg.

De vraag naar de houding die het MG aannam tegenover de regering en de illegaliteit inzake de Bijzondere Rechtspleging en de zuivering, is echter van heel andere aard, omdat daarbij diepgaande tegenstellingen aan het licht kwamen tussen Londen en de chef-staf Kruls. Bij de instelling van de bijzondere staat van beleg had het MG als enige instantie de bevoegdheid

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

het MG weinig katholieken onder zijn hoge functionarissen tellen en te veel 'beambten van de grote wereldconcerns'. In andere bladen schreef men over 'baantjesjagerij', 'baantjeswedstrijden' en 'kruiwagens' en over de vele lieden die bij het MG wel erg snel luitenant of kapitein werden.

In België had men in diezelfde periode kennelijk minder behoefte aan de degelijke en uitvoerige inbreng van een militair gezag, maar de Belgische bestuursinstellingen waren bij het ontbreken van een burgerlijk Rijkscommissariaat minder aangetast, terwijl het land in uiterst korte tijd en zonder veel vernielingen was bevrijd. Daarvan profiteerde het MG door zich

vervoer te herstellen en zorgen voor vluchtelingen en repatrianten, voor voedsel en brandstof, voor het op gang brengen van bestuur en onderwijs, voor sociale zaken, voor herstel van de vrije pers en voorlichting, voor grensbewaking en wat al niet meer. Kruls en zijn staf werkten echter hard en er werd op allerlei terreinen veel bereikt. De verbindingen met de geallieerden liepen ietwat stroef, vooral als het ging om het verkrijgen van voeding, transportmiddelen, uniformen en uitrusting voor de Nederlandse vrijwilligers, maar wellicht beter dan men bij een andere organisatievorm had mogen verwachten. Een grootscheepse vordering van auto's wekte veel ergernis, maar was moeilijk te voorkomen. Met recht kan men

gekregen tot arrestaties over te gaan. In werkelijkheid begonnen leden van de illegaliteit, die grotendeels waren opgenomen in de Binnenlandse Strijdkrachten, op allerlei plaatsen eigenmachtig NSB'ers, 'moffenmeiden' en andere politieke delinquenten op te halen. Hierbij speelden voorbereidingen die de OD had getroffen, een rol, maar de BS beriepen zich er ook op dat zij als verlengstuk van de geallieerde legers de plicht hadden arrestaties te verrichten om onrust in het achterland te voorkomen. Vanzelfsprekend was de politie de aangewezen autoriteit voor het gevangenzetten van politieke delinquenten, maar deze was dermate gecorrumpeerd, dat zij op dat moment in vele plaatsen niet als zodanig mocht en kon optreden.

Ook toen het MG aan het werk ging, bleef de illegaliteit arrestaties verrichten. Niet alleen zag zij het als haar taak een bijtjesdag te voorkomen, zij vreesde ook dat er krachten aan het werk waren om het aantal arrestaties drastisch te beperken en dat niet alleen om humanitaire redenen.

Terwijl BS en MG zodoende naast elkaar werkten, kwam in de persoon van mr. E. L. N. H. Baron Speyart van Woerden een derde partij op het toneel. Mr. Speyart van Woerden, procureur-generaal bij het Gerechtshof in 's-Hertogenbosch, werd eind oktober 1944 bevrijd in de plaats waar hij ondergedoken was. Hij hervatte zijn ambt van fungerend directeur van politie en stelde vast dat de BS en de andere

illegale werkers onbevoegd arresteerden en dat alleen de gezuiverde politie als hulpapparaat van het MG dit werk mocht verrichten. Formeel was deze stelling juist, maar de procureur-generaal dreef haar tot het uiterste en bracht geen enkel begrip op voor het ongeduld van de illegaliteit, terwijl deze van haar kant weigerde in te zien dat haar taak bij de bevrijding een einde had genomen. Generaal Kruls trachtte tussen de klippen door te zeilen, maar kwam daarbij het meest in het vaarwater van de oud-illegale werkers, terwijl de regering bij monde van de minister van justitie mr. G. J. van Heuven Goedhart, die zelf uit de illegaliteit kwam en Engelandvaarder was, in principe het standpunt van Speyart van Woerden deelde.

De zaak kreeg een buitengewoon onaangename afloop, toen generaal Kruls de procureur-generaal uit Brabant wegwerkte. Aan de hand van een uit een kring van illegalen afkomstig briefje met bedreigingen waarschuwde hij de regering dat de procureur-generaal gevaar liep voor een aanslag op zijn persoon en dat hij in verband daarmee moest worden weggeroepen. Gerbrandy — de zaak hartelijk beu — gebruikte deze kennisgeving, die waarschijnlijk door de vijanden van Speyart van Woerden was gefabriceerd en niet op werkelijkheid berustte, op zijn beurt als aanleiding om de man naar Londen te roepen, waar hij tot na het einde van de oorlog in ballingschap werd gehouden. Deze affaire speelde zich eind januari 1945 af. Op 10 februari vaardigde Kruls een beschikking uit, waarbij de illegaliteit grote invloed kreeg op het arrestatiebeleid. Pas bij een beschikking van 4 april 1945 draaide hij de zaak weer enigermate terug door althans de opsporing van politieke delinquenten geheel onder het MG te brengen. De Enquêtecommissie sprak in dit verband van een 'opportunistische politiek' van de heer Kruls, waarvoor zij weinig bewondering kon opbrengen.

Het ligt voor de hand dat een organisatie als het MG, dat onverwacht een zo immense taak op de schouders gelegd kreeg in een volkomen ontredderd gebied, reeksen fouten maakte, op alle niveaus en in alle secties die het onder zijn hoede had. Het heeft weinig zin achteraf in ieder afzonderlijk geval de schuldvraag te stellen, laat staan dat men haar steeds zou kunnen beantwoorden. Er stonden bovendien ontegenzeggelijk grote verdiensten tegenover. Als er al van een schuldvraag sprake is, dan geldt die het MG als zodanig en dus haar chef-staf. Het burgerlijke bestuursapparaat en in het bijzonder de politie waren door de sterke ingreep van de bezetter op allerlei plaatsen onbruikbaar geworden. De illegaliteit, die uit de aard der zaak een grote macht vertegenwoordigde, was weinig geneigd het naoorlogse Nederland over te laten aan 'wettige' organen en aan lieden die het Nederland van vroeger wilden herstellen en continueren. Generaal Kruls was in die situatie niet de man om met zijn gewicht en zijn organisatie de inzichten van de ministerraad onverkort door te zetten. Hij toonde zelfs een ontstellend gebrek aan loyaliteit. Men kan hem inderdaad met de Enquêtecommissie een opportunist noemen, die van de zwakheid van de regering en zijn eigen zogenaamde onmisbaarheid een zeer ver gaand gebruik maakte voor het bevestigen van zijn positie in het zuiden. In deze mentaliteit, die voor een belangrijk deel ook de mentaliteit van zijn organisatie werd, zat de karakterfout van het MG. De regering en in het bijzonder de minister-president hebben echter te enenmale verzuimd die karakterfout zo goed mogelijk te corrigeren door een streng toezicht op het doen en laten van mr. Kruls. Toen terechtwijzingen niet hielpen, had men hem moeten ontslaan. De ministers waren en bleven verantwoordelijk. Voor zover zij niet zelf aftraden, hebben zij met hun gezag de misstanden van het MG gedekt.

Links: een openbare bekendmaking van het Militair Gezag over de avondklok. Deze kon van plaats tot plaats verschillen.

MILITAIR GEZAG

Openbare Bekendmaking

AVONDKLOK

Krachtens de Verordening van den Chef van den Staf Militair Gezag, getiteld «Verordening Avondklok», wordt hierbij aangezegd, dat het aan een ieder in deze gemeente is verboden zich in de open lucht op te houden van 22 uur tot 5 uur.

Overtreding van het bepaalde bij of krachtens genoemde Verordening is strafbaar.

Gegeven ten Stafkwartiere den 12 September 1944.

De Chef van den Staf Militair Gezag,
op last,
de Sous-Chef,
De Luitenant-Kolonel,

(w. g.) W. Chr. Posthumus Meyjes,

CURFEW

DE STRIJD OM EEN NIEUW NEDERLAND IN LONDEN

VOOR KONINGIN EN VADERLAND

PROF. DR. P. W. KLEIN

Regeren is vooruitzien. Dat gold ook voor de Nederlandse regering in ballingschap. Haar primaire taak bestond uit het leiden van de Nederlandse oorlogvoering in geallieerd verband, maar dat nam niet weg dat zij zich tevens moest bezinnen op vraagstukken die zich na de oorlog in Nederland zouden voordoen. Vrijwel van meet af aan was het duidelijk dat daaraan ook politieke aspecten verbonden waren. Zowel binnen als buiten de kring van de regering waren namelijk velen van oordeel dat een eenvoudige terugkeer naar de vooroorlogse verhoudingen op staatkundig en staatsrechtelijk gebied onmogelijk of ongewenst was. Deze visie vloeide enerzijds voort uit onvrede met de politieke en maatschappelijke ontwikkeling

nu eenmaal verschillen van mening. Wat de één wilde vernieuwen, wilde de ander juist herstellen. In de praktijk van het politieke handelen worden dergelijke verschillen van opvatting onder normale omstandigheden tot oplossing gebracht via compromissen en besluitvorming binnen de wetgevende en uitvoerende organen, zoals deze in het staatsrecht zijn geregeld. Het Nederlandse staatsrechtelijke bestel is immers gegrondvest op de parlementaire democratie en de daaraan gekoppelde constitutionele monarchie. Grondslag van dit staatsbestel vormt de samenwerking tussen de hoogste organen in de staat: enerzijds de gekozen volksvertegenwoordiging, anderzijds de jegens haar verantwoordelijke ministers en het onschendbare

haar denkbeelden te toetsen aan de kritiek van het parlement en de vrije publieke opinie, was de regering in haar meningsvorming aangewezen op de noodzakelijkerwijs beperkte en eenzijdige informatie, die haar hetzij uit het Londense emigrantenmilieu, hetzij via schaarse berichtgeving uit de kring van de Nederlandse illegaliteit bereikte. Geen van beide milieus was representatief voor het Nederlandse volk. In Londen overheersten de stemmen van ambtenaren, militairen en vertegenwoordigers van grote ondernemingen; in Nederland hadden vele verzetslieden weinig besef van politieke verhoudingen. In de adviezen die de regering tot 1944 uit beide kringen ontving, overheerste de opvatting dat volledig herstel van de oude vertegenwoordigende lichamen — parlement, Provinciale Staten, gemeenteraden — ongewenst was. De regering liet zich hierdoor op sleeptouw nemen. Dat kon des te gemakkelijker gebeuren omdat zich binnen haar kring eveneens voorstanders van een ingrijpende grondwetswijziging bevonden. Voor de koningin had het bestaande staatsrechtelijke stelsel zijn failliet bewezen. Daarom wenste zij uitbreiding te geven aan de persoonlijke macht van het staatshoofd. De gedachten van premier Gerbrandy gingen in dezelfde richting. Nadat de zittingstermijn van de in 1937 gekozen Tweede Kamer in 1941 was verstreken, beaamde de regering allerlei overgangsmaatregelen, die na de bevrijding het regeringsgezag zouden versterken en de invloed van de volksvertegenwoordiging beperken. Alleen de socialistische minister Albarda verzette zich,

Rechts: het eerste kabinet-Gerbrandy, waaruit de socialistische ministers Burger, Albarda en Van den Tempel op 24 januari 1945 verdwenen na het aanbieden van ontslag aan mr. Burger. Zitting hadden (staand van links naar rechts): jhr. mr. O.C.A. van Lidth de Jeude, ir. J. van den Broek, mr. E.N. van Kleffens, mr. J.R.M. van Angeren, admiraal J. Th. Furstner, H. van Boeyen, (zittend v.l.n.r.) mr. J.A.W. Burger, dr. J. van den Tempel, prof. mr. P.S. Gerbrandy, G. Bolkestein en ir. J.W. Albarda.

Links: in Londen gaf premier Gerbrandy een persconferentie over de terugkeer van het kabinet naar Nederland. Naast hem de Britse minister van voorlichting, Brendan Bracken.

Pagina 2393: bij een bezoek aan het bevrijde Tilburg ontmoette koningin Wilhelmina onder meer enkele eenheden van de Stoottroepen.

vóór de oorlog, anderzijds uit de opvatting dat zich tijdens de oorlog in Nederland ingrijpende wijzigingen op geestelijk en maatschappelijk terrein hadden voltrokken. Daarom zou binnen herrijzend Nederland sprake moeten zijn niet alleen van herstel, maar ook van vernieuwing. Dit standpunt had de regering bij monde van koningin Wilhelmina al op 12 september 1940 in het openbaar beleden, toen zij in Londen voor Radio Oranje verklaarde dat het na de bevrijding van Nederland niet eenvoudig 'om een herbouw naar oud model' zou gaan.

Maar waarom ging het dan wel? Dat was heel wat minder duidelijk, want daarover bestonden

staatshoofd, die tezamen de regering vormen. Doordat de regering in mei 1940 met achterlating van het parlement naar Londen was uitgeweken, was dit fundament letterlijk in stukken gebroken. Haar doen en laten, haar politieke besluitvorming, vond dus plaats onder zeer uitzonderlijke verhoudingen. Deze situatie was niet zonder gevaar voor de ontwikkeling na de oorlog. Het was immers allerm minst uitgesloten dat de regering in haar onvoldoende gecontroleerd vernieuwingsstreven ook zou proberen te voorzien in staatsrechtelijke en staatkundige veranderingen, waarvan het zeer de vraag was of deze werkelijk in overeenstemming waren met de verlangens van het Nederlandse volk. Verstoken van de mogelijkheid

overigens slechts tijdelijk, tegen deze gang van zaken. Later zou hij tezamen met zijn collega en partijgenoot Van den Tempel wederom front maken tegen het aantasten van de parlementaire bevoegdheden.

Of het verstandig was de overgangsregelingen ten behoeve van de bestuursvoorziening na de bevrijding tevens te benutten als remedie tegen wat koningin Wilhelmina 'de fouten, die in den loop der jaren in ons staatsbestel waren geslopen' noemde, valt te betwijfelen. Het zou wijzer zijn geweest als de regering eenvoudig had gestreefd naar verkiezingen op zo kort mogelijke termijn. Alleen daardoor zou immers uitsluitel gegeven zijn over de vraag in hoeverre

het volk politieke en staatsrechtelijke vernieuwing wenste. Staatsrechtelijk aanvaardbaar en eenvoudig zou het bovendien zijn geweest het bijeenroepen van de oude Staten-Generaal voor te bereiden om deze, uiteraard na zuivering en aanvulling, onmiddellijk na de bevrijding tot de verkiezingen toe als volksvertegenwoordiging te laten fungeren. Dit zou de terugkeer naar het normale burgerlijke gezag naar alle waarschijnlijkheid meer bespoedigd hebben dan het alleen maar instellen van een bijzonder bestuursorgaan, in de vorm van het Militair Gezag, dat op geen enkele wijze in het volk wortelde en waartoe de regering in 1943 had besloten. Bovendien had men daarvoor het gevaar kunnen voorkomen dat het

waarbij men erover van mening kon verschillen wat daaronder moest worden verstaan en de wijze waarop dat dan wel geregeld moest worden.

Wat het opnieuw instellen van een volksvertegenwoordiging met de oude bevoegdheden betreft, kwam er in het midden van 1944 een kentering in de opvatting van de regering. Twee omstandigheden droegen daartoe bij. In de eerste plaats stuitten haar denkbeelden op ernstige kritiek van de door haarzelf in het leven geroepen Buitengewone Raad van Advies, die in juni 1944 duidelijk te kennen gaf dat het grondwettige voortbestaan van de vertegenwoordigende lichamen aan geen twijfel

alsnog onopgelost. Wel bereikten de leden van de regering in de loop van september — een deel van het land was al van de bezetting verlost! — onderling overeenstemming omtrent de samenstelling van het bestuur en de vertegenwoordigende lichamen van provincie en gemeenten. Een en ander werd in de vorm van twee wetsbesluiten nader uitgewerkt. Het bestuur zou in principe weer berusten bij de burgemeesters, de commissarissen der Koningin, de wethouders en de gedeputeerden, die op 10 mei 1940 op het kussen zaten. Wat betreft de gemeenteraden en provinciale staten kwam het erop neer dat ook daarin de oude vertegenwoordigers zitting zouden nemen, maar dat de zetels die als gevolg van overlijden, aftreden

Militair Gezag zich als een onafhankelijke macht zou opstellen tegenover ministers die het zonder parlementaire ruggesteun moesten stellen. Afgezien van formele bedenkingen, leefden echter in de boezem van de regering ook grote politieke bezwaren tegen de oude volksvertegenwoordiging. Het is geen geheim dat met name koningin Wilhelmina slechts een matige waardering kon opbrengen voor de politieke partijen uit het nabije verleden. Ook andere leden van de regering waren trouwens van mening dat 'het nieuwe, dat zich als stuwende en vaderlandslievende kracht in de ure des gevaars' had aangediend, zonder verkiezingen in een eventueel bijeen te roepen volksvertegenwoordiging zitting moest hebben,

onderhevig kon zijn. In de tweede plaats klonken thans ook uit bezet Nederland meer stemmen die het onmiddellijke herstel van de parlementaire democratie bepleitten. Onder de druk hiervan kwam op 31 juli 1944 het besluit Tijdelijke Bestuursvoorziening tot stand, waarin in beginsel werd vastgelegd, dat de oude vertegenwoordigende lichamen van rijk, provincie en gemeente na de bevrijding weer zouden functioneren. In het zicht van de bevrijding waren daarmee de parlementaire democratie en de bestaande constitutionele monarchie in theorie gered. Maar in de praktijk was dit nog geenszins het geval, want de vraag op welke manier de volksvertegenwoordiging moest worden samengesteld, bleef voor-

of zuivering onbezet bleven, ingenomen zouden worden door personen die zich in de oorlog gunstig hadden onderscheiden. In deze opzet vond de zogenaamde synthesegedachte zijn belichaming: 'oud' en 'nieuw' zouden aldus in de volksvertegenwoordiging tot uitdrukking komen. Toch zou de regeling een dode letter blijven. De regering bleef namelijk in gebreke te voorzien in een aanwijzingscommissie, die bij de benoeming van de leden der desbetreffende vertegenwoordigende organen een rol zou spelen. Pas op 12 april 1945 slaagde het tweede kabinet-Gerbrandy erin ten aanzien van de gemeenteraden een nieuw besluit te nemen, waarbij de synthesegedachte echter niet langer als richtsnoer werd aangehouden. De nieuwe

minister van binnenlandse zaken dr. L. J. M. Beel doorbrak de impasse door nu te streven naar vertegenwoordiging van 'de voornaamste geestelijke en maatschappelijke stromingen'. Opvallend is dat er niet werd gerept van politieke stromingen, waarvan men toch juist zou kunnen verlangen dat zij op politiek terrein de dienst zouden uitmaken. Zij die de politieke partijen om hals wilden helpen, leken aan de winnende hand, temeer daar een regeling voor de Provinciale Staten tijdens de oorlog geheel en al achterwege bleef. Het valt te betwijfelen of deze nauwelijks verkapte poging tot vernieuwing de snelle terugkeer naar normale verhoudingen heeft bevorderd, nog afgezien van de vraag of daaruit geen gevaren voortsproten

en het kabinet, of althans een deel daarvan. Het kabinet slaagde er niet in de koninklijke sanctie op het voorgestelde wetsbesluit te verwerven. De motieven van de koningin tot het weigeren van haar goedkeuring laten zich als geheel moeilijk doorgronden. Vaststaat dat het zittende ministerie, de premier incluis, het vertrouwen van de vorstin had verspeeld. Via het uitstellen van een beslissing zou waarschijnlijk ook een grotere invloed aan nieuwe stromingen gegeven kunnen worden. Zulk een stroming bood zich aan, toen in november een zich daartoe geroepen voelende groep personen uit het bevrijde zuiden een adres tot de regering richtte. In dit zogenaamde Eindhovense adres werd ervan uitgegaan dat men niet

het eerste kabinet-Gerbrandy — dat sedert september 1940 leiding had gegeven aan de Nederlandse oorlogvoering — ter ziele ging. Het was voor noodlijdend Nederland geen inspirerende gebeurtenis.

De conflictstof sproot niet alleen voort uit de kwestie van de Staten-Generaal, die met name bij de socialistische ministers kwaad bloed zette. Daarnaast rezen er moeilijkheden uit de slechte verhouding tussen het kabinet en het Militair Gezag, dat sedert september vanuit Brussel de scepter over het bevrijde zuiden zwaaide. Tegelijkertijd bestond in de minister-raad bij sommigen een sterke drang om persoonlijk contact met dat gebied te leggen ten einde leiding te geven bij het herstel van het

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

voor de democratische rechten en vrijheden van het Nederlandse volk.

Zeer bedenkelijk was het dat de regering er al evenmin in slaagde een besluit te nemen met betrekking tot de hoogste volksvertegenwoordiging, de Staten-Generaal. Wat deze aangaat, kwam het in september 1944 niet verder dan tot een ontwerpbesluit, waarin eveneens werd gestreefd naar een synthese tussen 'nieuw' en 'oud'. Naar de toenmalige minister-president Gerbrandy later verklaarde, lag het struikelblok voor een verdere behandeling bij de adviezen uit bezet en bevrijd Nederland om de zaak over te laten aan het nieuwe kabinet, dat na de bevrijding zou optreden. Deze verklaring is niet geheel volledig. Uit de parlementaire enquête, die naderhand mede over deze kwestie is gehouden, blijkt dat er wat dit betreft, ook een tegenstelling bestond tussen het staatshoofd

zonder meer kon aansluiten bij de vooroorlogse toestanden in het sociale en politieke leven. In dat verband werd gepleit voor versterking van het uitvoerende gezag en beperking van de taken van de volksvertegenwoordiging. Dat strookte met de ideeën en wensen van de koningin. Als heel Nederland er nu ook zo over dacht, zou het uitstellen van de beslissing omtrent de volksvertegenwoordiging dan niet tevens kunnen leiden tot hervorming van het staatsbestel in de zin zoals zij het begeerde? Wat hiervan zij, het kabinet bezat onvoldoende kracht tot het geven van beslissende tegendruk en de gevolgen daarvan waren weinig verheffend. Het slepend houden van deze affaire was er mede de oorzaak van dat in het najaar van 1944 grote spanningen binnen het kabinet ontstonden. Zij kwamen midden in de hongerwinter, op voor bezet Nederland volmaakt onbegrijpelijke wijze, tot uitbarsting, waardoor

burgerlijk bestuur, al zou daarbij de zetel van de regering voorshands in Londen gevestigd kunnen blijven.

Doordat niet heel Nederland in snel tempo was bevrijd, kreeg het Militair Gezag op onvoorzienbare wijze in de herfst van 1944 tijd en gelegenheid zijn personeelsbezetting en arbeidsveld op grote schaal uit te breiden. Dit stichtte, vooral naar de mening van de socialistische ministers, veel verwarring op het terrein van het burgerlijk bestuur. Zij meenden dat daarin het gevaar van een militaire dictatuur lag opgesloten, juist omdat de regeling van het wederinstellen der Staten-Generaal achterwege bleef. De zaak werd er niet beter op, toen de chef-staf van het MG, generaal mr. H. J. Kruls zich verzette tegen de overkomst van een aantal ministers, die in Nederland als kwartiermakers voor de regering zouden fungeren. Per brief liet hij het kabinet weten wat hij ervan dacht.

Linkerpagina: op 25 november 1944 kwamen in Eindhoven enkele ministers uit Londen aan. Op de foto v.l.n.r.: jhr. mr. O. C. A. van Lidth de Jeude, ir. J. van den Broek, prof. mr. P. S. Gerbrandy, mr. dr. G. J. van Heuven Goedhart en mr. J. A. W. Burger.

Links: mr. dr. G. J. van Heuven Goedhart. Premier Gerbrandy had hem niet meer nodig in zijn tweede kabinet. Andere socialisten weigerden om partijpolitieke redenen hun medewerking.

Rechts: prof. dr. J. E. de Quay werd in december 1944 als kabinetsformateur genoemd. Dit ging niet door omdat Van Kleffens alleen onder Gerbrandy wilde dienen.

Naar zijn oordeel bezat alleen het Militair Gezag volledige bevoegdheden om snelle voorzieningen te treffen, terwijl hij ook vreesde veel tijd kwijt te zullen raken aan het bijwonen van kabinetsvergaderingen. Ook meende hij dat de terugkeer van een aantal ministers het politieke leven weer op gang zou brengen: de invloed van partijgangers, politieke vriendjes, aspirant-kamerleden en baantjesjagers zou ongunstig werken. Een krachtig kabinet zou deze generaal, met zijn zeer eenzijdige ideeën over het politieke leven, onverwijld de laan hebben uitgestuurd. Maar Gerbrandy volstond met het in ontvangst nemen van excuses, omdat de generaal naar zijn mening toch een gehoorzaam man was. Of was het omdat Kruls misschien bescherming genoot? Het feit dat de generaal voor de goede orde een afschrift van zijn brief aan prins Bernhard had gestuurd, lijkt met deze vraag niet in strijd. In ieder geval vertrokken de minister-kwartiermakers nu toch op 25 november naar Brabant, waar zij in pension 'Bosch en Ven' te Oisterwijk onderdak vonden. Dat was dan ook vrijwel alles, want de weinig boetvaardige generaal verloor inderdaad geen tijd aan het bijwonen van vergaderingen en hij zorgde ervoor dat de ministers weinig of niets konden uitrichten. De kinderachtigheid steeg daarbij ten top. Zo werd het bijvoorbeeld de minister van sociale zaken niet toegestaan een naambordje van zijn departement op de deur te spijkeren. De zaak werd onhoudbaar, zodat Gerbrandy op 19 januari 1945 de generaal namens de ministerraad nog maar eens op zijn plaats wees. Merkwaardig genoeg werd deze brief echter pas op 7 februari verstuurd. Maar toen was het eerste kabinet-Gerbrandy al demissionair en was het duidelijk geworden dat de socialistische ministers — vrijwel de enige representanten van de oude politieke partijen die in het kabinet waren overgebleven — niet meer zouden terugkeren. Het was waarschijnlijk een niet helemaal ontvreden generaal, die nu wat bakzeil haalde.

De kabinetscrisis werd ingeluid door het ontslag van de socialist mr. J. A. W. Burger, die sedert mei 1944 als minister van binnenlandse zaken fungeerde. Aanleiding daartoe vormde een rede die Burger op 14 januari voor radio Herrijzend Nederland had gehouden en waarin hij — blijkbaar in strijd met kabinetsafspraken, waarvan hij echter misschien niet op de hoogte was — bedekte kritiek had uitgeoefend op het Militair Gezag en de aan de gang zijnde zuivering in het zuiden. Het was een weinig tactische rede. Gerbrandy greep de kans om buiten

MR. BURGER ONTSLAGEN

Het Algemeen Nederlandsch Persbureau te Londen verneemt uit bevoegde bron, dat het ontslag van Minister Burger het gevolg is van een door hem op 14 Januari 1945 zonder voorkennis van den Minister-President voor den zender 'Herrijzend Nederland' uitgesproken radio-rede. In deze rede behandelde de Heer Burger naar het oordeel van den Minister-President, het vraagstuk der Zuivering op een voor collaborateurs vergoelijkende wijze. Dit is, naar het oordeel van Professor Gerbrandy, in strijd met de door de Regeering vastgestelde gedragslijn en in tegenstelling met de politiek van onverzoenlijkheid, die de Regeering steeds heeft gevolgd met betrekking tot aan den vijand verleende hulp of steun. (...)

'De vraag', aldus Mr. Burger, 'of iemand in zijn houding van verzet tegenover den vijand van meer of minder moed heeft blijk gegeven, van meer of minder tact, van meer of minder succes, is voor het vraagstuk van de zuivering van geen enkele beteekenis. Iemand kan weinig moedig zijn en toch nationaal-betrouwbaar, of onhandig en tactloos en toch van goeden wil voor de vaderlandsche zaak.

Nauwelijks is ook van beteekenis de vraag of goedwillende en goedbedoelende Nederlanders van tijd tot tijd niet geslaagd zijn in het vinden van de juiste houding tegenover den vijand en mede door henzelf betreurde fouten hebben begaan. Een volk bestaat nu eenmaal niet uitsluitend uit helden, noch ook uitsluitend uit diplomaten, maar voor het overgrote deel uit gewone mensen, met gewone zorgen voor het dagelijksche bestaan van henzelf en de hunnen. Wanneer dan ook sommigen het zuiveringsvraagstuk tot stokpaardje nemen en daarbij willen krenken en verwijderen die Nederlanders, die niet de meest volmaakte houding van moed en beleid hebben ten toon gespreid, dan acht ik', aldus Mr. Burger, 'dit uitgangspunt ten eenen male onjuist.

Want het gaat niet om het vinden van begane fouten, maar om het vinden van hen, die fout zijn geweest. Wanneer voor hen, die fout geweest zijn, het recht zijn loop heeft gehad, dan is het zuiveringsvraagstuk ten einde.'

(Een fragment uit de tekst van Radio Oranje van 26 januari 1945, uit het verslag van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, deel V B)

Burger om diens ontslag per 24 januari te regelen. Deze onheuse behandeling bracht twee andere socialisten — Albarda en Van den Tempel — tot het indienen van hun ontslag als minister. Thans deden zich twee mogelijkheden voor: een reconstructie van het kabinet door nieuwe personen te belasten met de vacante portefeuilles of een geheel nieuwe kabinetsformatie. Hoewel de zittende ministers schijnbaar eensgezind de eerste oplossing wensten, werd het de laatste. De oorzaak hiervan, die tevens de diepere oorzaak van de hele kabinetscrisis was, school in de omstandigheid dat de koningin sedert begin januari al buiten het kabinet om overleg pleegde met een aantal uit bevrijd Nederland overgekomen personen. Deze adviseurs — naar hun aantal de 'Heren XVII' genoemd, al bevond zich er dan ook een dame onder — onderschreven ten volle het standpunt van het Eindhovense adres, waarin zozeer was aangedrongen op algehele vernieuwing en het verdwijnen van vertegenwoordigers van politieke partijen als zodanig. Tot deze groep, waartegenover het vermoeide en verdeelde kabinet nauwelijks verweer had, behoorde onder anderen een van de leden van het omstreden driemanschap van de vroegere Nederlandse Unie, dr. J. E. de Quay. Hij was door de koningin al begin december naar Londen ontboden. Het gerucht ging dat hij als kabinetsformateur zou worden aangewezen. Het was voor de overigens niet aan een politieke partij gebonden minister van buitenlandse zaken Van Kleffens — wiens functie zijn aftreden op dat moment onmogelijk maakte — voldoende om te verklaren dat hij alleen onder Gerbrandy wilde dienen. Inderdaad werd Gerbrandy op 8 februari aangewezen als formateur. Zijn werk was het een in wezen nieuw kabinet te vormen door daarin 'frissche figuren' uit het zuiden van Nederland op te nemen. Op 23 februari was de formatie rond, al was voor enkele kabinetsposten nog geen oplossing gevonden. Het nieuwe kabinet telde geen socialisten meer. De laatste socialistische minister, Van Heuven Goedhart, vernam zijn aftreden via de telefoon van een journalist. Andere socialisten, die als minister werden aangezocht, weigerden tot het kabinet toe te treden, daar zij zich nog steeds aan hun politieke partij gebonden voelden.

Aldus mondde het vernieuwingsstreven uit in de omstandigheid dat in de laatste maanden voor de bevrijding een regering op het kussen zat die, formeel noch praktisch gezien, geen enkele binding bezat met wat voor soort volksvertegenwoordiging ook in verleden of heden.

DE STRIJD OM EEN NIEUW NEDERLAND IN BEVRIJD GEBIED

UIT HET ZUIDEN GEEN NIEUWS

PROF. DR. A. F. MANNING

In het zuiden was het nu zover: de bevrijding was aangebroken en daarmee ook de tijd van herstel en wederopbouw. Het politieke leven kon weer beginnen, al had dit dan het grote bezwaar dat niet het hele land kon meedoen. Velen vonden dat men met belangrijke beslissingen moest wachten, totdat het noorden en westen eveneens bevrijd zouden zijn. Dat intussen vooral in Noord-Brabant de politieke meningsvorming op gang kwam, viel echter niet tegen te houden. Dat proces was overigens al in de zomermaanden van 1944 begonnen en speelde zich aanvankelijk af in de ondergrondse pers. In het najaar lieten het college van Vertrouwensmannen en de Raad van Verzet vanuit het bezette deel van Nederland door de linies heen contact zoeken met de regering in Londen om te vertellen welke ideeën er leefden bij de bevolking. Anderen, onder wie Beel en De Quay, zouden omstreeks de jaarwisseling hetzelfde doen vanuit bevrijd gebied.

Waar ging het om? Iedereen had de mond vol van 'vernieuwing', maar de vraag was: wat moest er worden vernieuwd en door wie? Het vage antwoord vanuit een politiek ondoorzichtige situatie luidde: géén herstel van de vooroorlogse toestand, maar met nieuwe mensen van een jongere generatie een doelmatiger bestuur opbouwen zonder het oude partijkraakel. Als apart punt kwam daar nog de vraag bij of 'de illegalen' daarbij ingeschakeld moesten worden of dat hun werk nu gedaan was. De situatie was moeilijk te overzien, omdat allerlei groepjes aan het discussiëren sloegen zonder met elkaar in contact te kunnen treden: de verbindingen tussen het bezette West-Nederland en de regering in Londen waren bijzonder gebrekkig en ook in het bevrijde zuiden was het die winter niet zonder meer mogelijk vanuit Eindhoven naar Den Bosch, Tilburg, Breda of Maastricht te reizen voor politieke besprekingen.

De stemmen van de vernieuwers klonken het luidst in het bevrijde zuiden. Zij waren de favorieten van het Militair Gezag, konden papier krijgen en auto's om contacten te leggen, werden — zo ging het verhaal — gesteund door topmensen bij Philips en kregen gehoor bij de regering in Londen. In het Eindhovense 'Parool' en in 'Je Maintiendrai' was het al vernieuwing wat de klok sloeg. Men wenste geen terugkeer naar de verhoudingen van voor 1940; toen functioneerde de demo-

STERK GEZAG.

De groote taak van het winnen van den vrede heeft twee gezichten, zeiden wij dezer dagen: nationaal en internationaal.

Op het nationale terrein stipten we reeds eenige malen enkele vragen aan met betrekking tot de sociaal-economische ordening en het partijwezen, welke men onmogelijk kan negeren, als men zich niet bij het vroegere tevreden wil neerleggen. Het een grijpt in op het andere. Een goede ordening, een uitbouw van de bedrijfschappen zal ook de staatkundige vernieuwing vergemakkelijken.

Als de corporaties ieder op hun terrein ordeningen kunnen ontwerpen en uitvoeren, zal het regeeringsgezag zich meer kunnen bepalen tot het aangeven van de groote lijnen, zal het zich niet behoeven te verliezen in allerlei wets-technische details, doch staat het beter boven het geheel als waker voor het algemeen belang, waarop de groepsbelangen moeten worden afgestemd. Nog sterker geldt dit voor de volksvertegenwoordiging, welke arbeid zich in de jaren vóór den oorlog niet zelden op het terrein van het eigenlijke „regeeren” bewoog en zich tevens wilde bemoeien met het betuttelen en bekijken en omdraaien van ieder onderdeelje in wetgeving en bestuur. Dat bracht een verlamming althans een verstramming van het eigenlijke regeeringsgezag met zich. Er kon niet meer fors en voortvarend gewerkt worden, om de ontzaglijke nooden van den tijd tegemoet te treden, het was aarzelen en tasten en strompelen van compromis tot compromis. Er is toen meermalen de roep om een „sterken man” aangeheven, in dien tijd geen ongevaarlijke roep, omdat de fascisterij aan het opkomen was en sterke mannen zich daarin zelf min of meer minzaam aanbevalen.

Thans echter weten we goed genoeg, dat we „sterk gezag” zeker niet moeten verwisselen met tyrannie, dat we een orgaan van controle en critiek en in bepaalde gevallen ook van initiatief niet willen missen. Een regeering, die niet wil losstaan van het volk, die streeft naar harmonie met wat er aan gezonds leeft in de gedachten der natie, zal gaarne geregeld voor de volksvertegenwoordiging willen verschijnen, om rekening en verantwoording af te leggen, om wenken en critieken in ontvangst te nemen. Dit mag echter geen „hinderlijk volgen” worden, geen betutelende voorgedij. Er is zeker plaats voor de overweging van maatregelen, om de Regeeringsbevoegdheden uit te breiden bij voorbeeld door uitbreiding van de practijk der z.g. mantelwetten, binnen welke omraming aan de Regeering meer mogelijkheid van zelfstandig handelen wordt gegeven. Een bijzonder vraagstuk in dit verband is nog het bestaansrecht van de Eerste Kamer, dat de meesten wel als zeer twijfelachtig zijn gaan beschouwen.

Het is te hopen, dat we in het nieuwe Nederland de moeilijke synthese van een sterk gezag en een gezonden volksinvloed zullen kunnen vinden.

De Geschiedenis van Breda. — De commissie van redactie voor het in opdracht van het gemeentebestuur te schrijven boekwerk „De Geschiedenis van Breda” verzoekt een ieder, die gegevens, welke van belang kunnen zijn voor een juiste

cratie niet, waren er te veel partijen en heerste er te zeer een hokjes- en schotjesgeest. De democratie en het parlementaire stelsel verkeerden immers in een impasse: er was te weinig kracht van binnen uit en te weinig inspiratie. Het liberalisme en de parlementaire democratie schenen hun tijd gehad te hebben en niet toe-reikend te zijn voor de twintigste eeuw.

Wel héél duidelijke ideeën leefden er bij een Eindhovense gespreksgroep, waaraan deelnamen dr. L. Beel, ir. A. J. Gelderblom, dr. G. W. M. Huysman, Kauffeld, C. J. van Lienden, rector J. Martin, ir. F. Otten, ir. F. Philips, jhr. mr. J. Th. M. Smits van Oyen, mr. A. M. C. J. Steinkühler, notaris P. J. Steensma, ir. Thal Larssen en mevrouw H. Verwey-Jonker. Dit gezelschap besprak met vertegenwoordigers van het Militair Gezag en het Bureau Inlichtingen — mr. Ch. H. J. F. van Houten, ir. Th. P. Tromp, dr. J. M. Somer en C. Verhoeff — de problemen van de dag en tevens de vraagstukken van een bestuurlijk herstel. De groep kwam eens in de veertien dagen bijeen en bestond uit personen die tevoren niet actief waren geweest in het politieke leven. De bedoeling was de regering via overste Somer, het hoofd van het Bureau Inlichtingen, voor te lichten omtrent de denkbeelden die in het bevrijde deel van het land leefden. In hun zogenaamde Eindhovense adres bepleitte deze groep op 2 november 1944 een accentverlegging van vertegenwoordigende lichamen als gemeenteraden en Provinciale Staten naar de colleges van Burgemeester en Wethouders en Gedeputeerde Staten. Die vertegenwoordigende lichamen spendeerden, naar de mening van de groep, te veel tijd aan vraagstukken die in de moeilijke situatie waarin men verkeerde, een kortere behandeling en een snellere oplossing dienden te krijgen. De nieuwe vertegenwoordigende lichamen moesten bovendien een beperkte omvang hebben en samengesteld zijn uit personen die de mogelijkheid en de noodzaak erkenden van een sterke nationale binding op christelijke grondslag en die daarenboven de opbouw zouden voorstaan van een organisch leven in de vaderlandse volksgemeenschap en een aanpassing van staats- en rechtsleven aan de verdere eisen van de nieuwe tijd.

Zoiets klonk wel bedenkelijk: tot in de terminologie herinnerden deze plannen aan de anti-democratische pleitbezorgers van voor en

Hiernaast: 'De Stem' van 1 december 1944 verwelkomde het 'sterke gezag', maar had geen sympathie voor de oude politieke partijen.

Rechts: een deel van de voorpagina van 'Je Maintiendrai'. Het blad sprak zich als voorstander van de vernieuwing uit.

JE MAINTIENDRAI

Lydt u myn ondersaten
Die oprecht syn van aert

God zal u niet verlaten
Al zyt ghy nu bezwaert.

VRIJ NEDERLAND

CHRISTOFOOR

ABONNEM. P. KWART. f 1.25

VERSCHIJNT WEKELIJKS

VERANTWOORDELIJKHEIDSBESEF

En bij de voorstanders van het herstel van het oude

Moeten we onze oude organisaties doen herleven of moeten we afwachten? Dit is het vraagstuk, dat zij, die bij de opheffing tijdens de bezetting bestuurders waren, thans in het bevrijde gebied hebben op te lossen. Een deel zal zich bij de beantwoording laten leiden door persoonlijke motieven. Het zijn o. a. zij, die in de organisatie het bolwerk zagen van hun persoonlijke invloed. Over hen willen we thans niet spreken. Het overgrote deel zal bij zijn beslissing het algemeen belang willen dienen. Helaas merken we, dat ook zij bij hun oordeel vaak niet voldoende objectief kunnen zijn! Als een vaststaand feit moeten zij toch aannemen, dat er een vernieuwingsgedachte leeft in het volk; dat bekwame lieden op elk gebied, ook over het werk, de samenwerking en de samensmelting van onze oude organisaties nieuwe plannen voorbereiden en bestudeeren. Zij weten ook, dat dit alles niet in openbaarheid kon geschieden; dat de leden hunner organisaties hierover niet of onvoldoende zijn voorlicht en een vrije discussie niet mogelijk was.

Staat dit eenmaal vast, dan is er maar één houding mogelijk, welke met hun verantwoordelijkheid tegenover de leden hunner organisaties en tegenover ons volk strookt; dat is: *thans alle mogelijkheden openhouden*.

De oude vertrouwenslieden hebben hun functies gekregen in andere tijden, waarin een geheel andere mentaliteit leefde als thans. Zijn zij nu nog vertrouwenslieden? Ons volk staat afwijzend, of op zijn zachtst gesproken, sceptisch tegenover herstel van het oude. Er is een sterke eenzijdige propaganda nodig als men poogt dit weer te doen herrijzen, en een objectieve voorlichting over nieuwe ideeën zou daarbij niet mogelijk zijn. Onder deze omstandigheden betekent herstel van het oude een wezenlijk ingrijpen in hetgeen reeds is gegroeid en het stuwten in een richting, welke tegen den algemeenen geest ingaat. Men is zich hiervan goed bewust. Men komt er meestal openlijk voor uit, dat de drijfveer van de „kaartavondjes” tijdens de bezetting en van de activiteit van thans op de eerste plaats is: er bij te zijn voordat de nieuwlichters hun kans krijgen.

Want is het oude eenmaal hersteld, dan eischt een geheel nieuwe opzet een revolutionaire daad. Het ergste wat bij herstel feitelijk gebeuren kan is: dat het oude wat wordt bijgeslepen. Dat nu is een instelling, welke niet strookt met een juist begrip van verantwoordelijkheid. Het gaat er hier niet om, een of ander succes te behalen, zooals vroeger bij allerlei kleine zaken, die aan de orde kwamen. *Maar de inzet is niets meer of minder, dan ons volksbestaan zelf*. Worden de vraagstukken, welke zich thans voordoen, niet op de juiste wijze opgelost, waarbij ook het vinden van de juiste vorm een onderdeel is, dan staat de ondergang van ons volk voor de deur. Hierover is jong en oud het eens. Het drijven van een politiek spel, het uitbuiten van toevallige situaties, het voeren van een eenzijdige propaganda om eigen inzicht tegen den stroom in door te zetten, het is alles een bewijs van gebrek aan inzicht in het huidige tijdperk, het is ook een gebrek aan verantwoordelijkheid.

Als zoodanig kwalificeeren wij o. a. deze uittaling uit een oproep van een vakverbondsbestuurder: „Wij laten ons leiden door onze beginselen en Zijn geboden en niet door het eigenwijze gezwaam van mensen, die nu al weer meenen de wijsheid in pacht te hebben om het bestaansrecht van de principiele Kath. Vakbeweging te betwisten en thans reeds bezig zijn de knuppel in het hoenderhok te smijten.” Dit schrijft men, terwijl men zeer goed weet, dat onder zeer principiele Katholieke deskundigen — op zijn zachtst gesproken — de hier gestelde kwestie nog een open vraag is.

En bij de voorstanders van nieuwe opbouw

Ook zij die vernieuwing wenschen, moeten verantwoordelijkheid bezitten. Wij

niet kunnen doen. „Wij hebben haast” is de slagzin van een nieuwe mentaliteit, het is de roep naar de daad. Het drukt uit de tegenstelling met het verleden.

We leven onder een druk van overmacht. In de meest dringende levensbehoeften kunnen we op 't oogenblik het minste voorzien. Maar juist bij het weinige, dat we wel kunnen doen, hebben we haast. Ieder, die een taak te vervullen heeft, moet ervan doordrongen zijn, dat een streep moet worden gehaald door ongerechtvaardigde gespletenheid, door verouderde methodes, door een alles lamleggende bureaucratie met haar systeem van afschuiving van verantwoordelijkheid. We hebben haast als we overgeleverd worden aan mensen, die niet objectief willen staan tegenover dezen nieuwen geest.

Juist een bewust verantwoordelijkheidsbesef zal maken, dat deze slagzin een ondertitel zal worden van vele onzer artikelen. Storten wij door koude, honger en ziekte in den afgrond van communisme en anarchie, dan zal hiervoor de verantwoordelijkheid waarschijnlijk niet in Nederland of bij de regeering liggen. Voor zoover de ontevredenheid stamt uit een terugkeer van den ouden geest, voelen we onze verantwoordelijkheid zeer zwaar! Hier ligt thans ons gevechtsterrein. Wij willen, als we geheel vrij zijn, gaarne redetwisten met hen, die geen wezenlijke vernieuwing der maatschappelijke instellingen voorstaan. We aanvaarden, dat op punten waarop geen overeenstemming is, onze gedachten thans nog niet verwezenlijk worden. Maar we dulden niet zonder meer een *herstel van het oude*. We kunnen hier mede hoogstens genoegen nemen als de noodzaak dringt, waarbij de mogelijkheid tot vernieuwing geheel open blijft tot een geschikter tijdstip en alles wordt gedaan dit zoo min mogelijk te bemoeilijken. Maar dan moet er *geen geest heerchen van elkander vliegen af te willen vangen*.

We hebben in dezen tijd geleerd van gedachten te wisselen met mensen uit allerlei milieu, maar mensen die de *wil hebben, elkander te begrijpen*, de wil samen op te lossen, wat alleen in eendracht te bereiken is. Met lieden, die dezen geest niet bezitten, die „politiek” willen drijven, die hun verantwoordelijkheid in dezen tijd niet kunnen dragen, praten we echter niet; daarvoor hebben we te veel haast.

HET MILITAIR GEZAG IN ACTIE

Een voorbeeld van prachtige samenwerking

Ons weekblad heeft in verschillende voorgaande nummers zijn kolommen opengesteld voor critiek op den gang van zaken in het bevrijde deel van ons vaderland. Steeds werd getracht, deze critiek zoo eerlijk en onbevangen mogelijk te doen zijn en vooral een opbouwend karakter aan haar te verleen. We hebben ons immers op het standpunt gesteld en dat standpunt ook steeds in dit orgaan verdedigd, dat ons volk, hoezeer het ook terecht kritisch staat tegenover bepaalde handelingen en bepaalde persoonlijkheden van de huidige gezagsdragers, als één man achter het Gezag dient te staan, dat nationale eenheid en nauwe onderlinge samenwerking punten zijn, waarvan het zijn of niet-zijn van Nederland afhangt. België is een maar al te afschrikwekkend voorbeeld, hoe het niet moet gaan.

Van verschillende zijden bleek ons duidelijk, dat de artikelen, die in den boven geschetsten zin waren geschreven, in breede lagen van ons volk instemming vermochten

stuk in de krant te schrijven over welk hemeltergende toestanden dan ook, terwijl men zich zelf rustig ter zijde houdt en geen enkele belangrijke verantwoordelijkheid draagt. Critiek, neen, laten we het oer-Hollandsche woord maar gebruiken, „kanker” is zulk een echt-nationale bezigheid, die wij in de afgelopen vier jaren allerm minst blijke verleerd te hebben. Maar daarmee komt we er niet. Willen we niet oneerlijk worden in onze verhouding tot het huidige gezag dan moeten we óók het goede trachten zoeken. En gaan we op zoek daarnaar, dan zullen we het vinden ook. Ja zelfs, waarde lezer, we willen nog een stapje verder gaan we hebben iets ontdekt, dat ons zóóveel goed gedaan heeft, toen we het ontdekten, dat we meenen, u een kort verslag van ons vondst niet te mogen onthouden. Het zal vertrouwen geven in bepaalde gezagsdrager zooals u uw vertrouwen aan anderen heil onthouden.

MEDEDEELINGEN

VAN DEN NEDERLANDSCHEN ORDE-DIENST

Hoofdredacteur: W. Goldschmitz, Districts-Pers-Commandant

Redactie en administratie: Wolfstraat 17, Maastricht

PROCLAMATIE VAN H. M. DE KONINGIN

Leve 'ker Vaderland!
Nederland herrijst.
De bevrijding is begonnen.

Landgenooten:

Er hangt veel af van Uw rustige, ordelijke en eendrachtige houding in de komende dagen. Werkt allen mede deze een ordelijk verloop te geven.

Gehoorzaamt stipt de bevelen van het geallieerd Opperbevel, waarmee de Regeering een nader bekend te maken regeling getroffen heeft. Luistert naar de aanwijzingen van Uw Nederlandsch militair gezag, dat krachtens die regeling, onder leiding en verantwoordelijkheid der Nederlandsche Regeering, zijn taak in overleg met het geallieerde Opperbevel vervult.

In het vertrouwen, dat U spoedig uitvoeriger bericht kan worden, wil Ik U thans reeds mededeelen, dat regelingen zijn getroffen, geheel in overeenstemming met onze democratische beginselen, waarbij onmiddellijk en tot den tijd dat de wettige verkiezingen zullen zijn gehouden, tijdelijke vertegenwoordigingen in staat en provincie en gemeente kunnen optreden.

Ik en mijn verantwoordelijke raadgevers hopen spoedig weer op vaderlandschen bodem te zijn ten einde de leiding van 's lands zaken weer op te nemen. Het kabinet stelt zich voor, bij terugkomst zijn ontslag te vragen, waarna Ik ten spoedigste opdracht tot samenstelling van een nieuw ministerie zal geven.

WILHELMINA.

P. S. Gerbrandy, minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk; H. Van Boeyen, minister van Algemeene Zaken; E. N. Van Kleffens, minister van Buitenlandsche Zaken; G. J. Van Heuven Goedhart, minister van Justitie; J. A. W. Burger, minister van Binnenlandsche Zaken; G. Bolkestein, minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; J. Van den Broek, minister van Financiën; Van Lidth de Jeude, minister van Oorlog; J. Th. Furstner, minister van Marine; J. W. Albarda, minister van Waterstaat; J. Van Den Broek, minister van Handel, Nijverheid en Landbouw, a. i.; De Booy, minister van Scheepvaart en Visscherij; J. Van Den Tempel, minister van Sociale Zaken; H. J. Van Mook, minister van Koloniën; E. Michiels Van Verduynen, minister zonder Portefeuille.

PROCLAMATIE VAN GENERAAL EISENHOWER

NEDERLANDERS:

De dag der bevrijding is aangebroken.

Er ligt een lange, harde weg achter U en achter ons. Tot nu toe hebben wij ver van elkander den strijd gevoerd. Gij op Uwe wijze, wij op de onze, terwijl onze Russische bondgenooten aan het Oostfront hun heldhaftige bijdrage hebben geleverd aan het verslaan van den vijand. Thans is het tijdstip niet ver verwijderd, waarop de duisternis van de Duitse verdrukking geheel zal verdwijnen. Nu kunnen wij met Gods hulp gezamenlijk den vijand uit Uw land verdrijven en de eindoverwinning behalen. Onze soldaten zijn daartoe de Uwe en de Uwe zijn de onze.

I.

Er moet nog veel gedaan worden. Hare Majesteit Koningin Wilhelmina en Hare Regeering hebben ermede ingestemd, dat bij mij, als Opperste Bevelhebber van het Geallieerde Expeditieleger, waar dit in het belang van de oorlogvoering noodig mocht blijken, zeggenschap in bestuursaangelegenheden zal berusten. Het ligt echter in de bedoeling, dat, in het algemeen, deze bevoegdheden zullen worden uitgeoefend door het Nederlandsche Militair Gezag en de betrouwbare leden van de Nederlandsche Overheid.

II.

Gij weet allen wat wij nog voor den boeg hebben. De vijand is wreed en meedoogenloos, veel bloed zal waarschijnlijk nog moeten vloeien alvorens onze taak is beëindigd. Van alle beschikbare middelen zal gebruik dienen te worden gemaakt om den vijand uit Uw land te verdrijven. De strijd zal verdere ontberingen van U vergen. Gij zult beseffen, dat oorlogsmaterialen den voorrang moeten hebben, maar ons streven zal er op gericht zijn U den bijstand te verlenen, dien Gij in zoo ruime mate behoeft.

III.

Nederland van den indringer te bevrijden eischt Uw aller medewerking. Ieder van U kan indirect de behulpzame hand bieden door mede te werken aan het bewaren van de openbare orde en rust en door Uw gewone werkzaamheden voort te zetten. Waar dit mogelijk zal zijn, zal ik een beroep op Uw directe medewerking doen.

IV.

Ik weet, dat ik bij de uitoefening van mijn taak op Uwe volle mede-

voorzover dat reeds van de Duitse bezetting is bevrijd.

De eerste luitenant Van Hasselt is als verbindingsofficier tusschen de geallieerde autoriteiten en de Nederlandsche overheid aangewezen.

GROOTE BIDWEG

MAASTRICHT. — De geestelijkheid van onze stad heeft bepaald, dat zoodra de militaire autoriteiten in overleg met den Orde Dienst daartoe het tijdstip geschikt achten, een groote bidweg zal gehouden worden.

Deze bidweg zal dienen als een bijzondere dankzegging van de Maas-trichtsche bevolking, dat onze stad, niettegenstaande de uiterste hardheid van den modernen oorlog, er betrekkelijk nog zoo goed is af gekomen.

Hij kan tevens een gebed zijn voor al degenen, militairen en burgers, die hun leven gelaten hebben tengevolge van oorlogshandelingen of door het optreden van den bezettenden vijand.

EIGENMAGTIG ARRESTEEREN VERBODEN

Zeër spoedig wordt een verordening verwacht tegen het willekeurig arresteeren van personen. Bezwaren tegen bepaalde elementen kunnen bij nader te bepalen instanties worden ingebracht. Deze bezwaren zullen dan grondig worden onderzocht.

Onroerende goederen, meubilair e.d. van vijandelijke staatsburgers is geen allemans goed, maar door de Amerikaansche autoriteiten tot Nederlandsch staatsbezit verklaard.

Politie-maatregelen in het belang van orde en rust.

MAASTRICHT, 15 September 1944. De Kapitein van Politie, wnd. korpschef te Maastricht, maakt in overeenstemming met het ter plaatse aanwezige militaire gezag, het navolgende bekend:

1. Met de allergrootste klem wordt de bevolking van Maastricht aangemaand de openbare orde en rust te bewaren.

2. Plundering van verlaten woningen zal met de meeste gestrengheid worden gestraft. Het betrekken van woningen, waarin voorheen Duitschers woonachtig zijn geweest of bureau hebben gehad, is verboden.

3. Arrestaties zullen niet worden verricht dan door de Politie, eventueel door de Hulppolitie.

4. Allerwegen zal gerechtigheid geschieden; tegen eigenmachtig optreden zal met uiterste gestrengheid worden opgetreden.

5. Het is verboden, tot nader order, sterken of zwak-alcoholischen drank te schenken of te doen schenken.

6. Het is verboden zich tusschen zons- ondergang en zonsopgang in de open lucht te bevinden. De voorheen verleende nachtvergunningen dienen ten politiebureele opnieuw ter stempeling te

DE LIMBURGER KOERIER VERSCHIJNT NIET MEER.

Maastricht, 15 Sept. 1944. — De Nederlandsche Ordedienst heeft op last van de Nederlandsche Regeering besloten, dat de Limburger Koerier als zoodanig niet meer zal mogen verschijnen.

Voorloopig zullen publicaties van algemeen nut verschijnen in den vorm van Mededeelingen van den Nederl. Ordedienst, terwijl te zijner tijd overwogen zal worden in welken meer definitieven vorm dagelijks of periodiek publicaties ten gerieve van het volk zullen gedaan worden.

De heer W. Goldschmitz, districts-perscommandant, is belast met de redactionele leiding van de Mededeelingen van den Nederl. Ordedienst.

In het kader van deze besluiten zijn ontslagen de heeren Van den Broeck en Jacobs, behorende tot de redactie van den vroegeren Limburger Koerier, terwijl op verdere medewerking van het vroegere redactie-lid Van den Eelaart geen prijs wordt gesteld.

Overigens blijft het personeel van de Uitgevers-maatschappij in zijn functies gehandhaafd.

x x x

Zoodra er weer electrische stroom beschikbaar zal zijn - en maatregelen daarvoor worden thans getroffen - zullen gedrukte Mededeelingen verschijnen, welke ter publicatie verspreid zullen worden.

Orde-maatregelen van het Geallieerde Opperbevel.

MAASTRICHT, 15 September 1944. Het geallieerde opperbevel stelt er prijs op de Nederlandsche bevolking van de bevrijde gebiedsdeelen zooveel mogelijk te ontzien en haar zoo min mogelijk in haar vrijheid te beperken.

Uit militaire noodzakelijkheid en ook in het belang van de persoonlijke veiligheid der menschen zijn echter de volgende maatregelen getroffen:

1. Iedereen dient tusschen acht uur 's avonds en half zes 's morgens van de openbare straat te blijven.

2. De bepalingen ten aanzien van de verduistering blijven gehandhaafd.

3. De Luchtbeschermingsdienst blijft in functie.

4. Alle postverkeer is gestremd.

5. 't Verkeer met roeibootjes over de Maas is alleen geoorloofd voor militairen en voor personen met een speciale vergunning.

6. Plunderen en vernielen van huizen en goederen moeten ten strengste worden tegengegaan en zullen zwaar worden bestraft.

7. Niemand mag zich verder dan zes kilometer van zijn standplaats verwijderen.

Besluit betreffende de Pers.

De gewestelijke Perscommandant van den O. D. bepaalt:

1o. dat het voorloopig verboden is drukwerken ter algemeene kennisgeving te vervaardigen;

DE FOUTEN VAN HET VERLEDEN

In ons vorig artikel hebben wij enkele fouten, die aan de democratie, zoals die in de jaren vóór 1940 in Nederland werd verstaan en beleefd kleefden, aangeroerd. Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht, zegt een bekend spreekwoord. In Engeland, misschien wel eens ten onrechte de bakermat der democratie genoemd, vertoonde de democratie een geheel ander aspect dan ten onzent. Het parlementaire stelsel is er in ieder geval veel ouder dan in Nederland, maar de verdeling beperkt zich tot drie partijen: de conservatieven, de liberalen en de arbeiderspartij.

In Frankrijk daarentegen was de verdeeldheid weer groter, maar daar was de verwording van de democratie veel ernstiger dan bij ons, omdat corruptie schering en inslag waren. Frankrijk was het land van de politieke schandalen en het staatkundig leven werd er in zeer ernstige mate door ondermijnd.

De crisis, waarin de democratie kwam te verkeren, culmineerde in het ideologisch karakter, dat de Duitsers aan den oorlog verleenden. — Nu zou moeten blijken of de democratie tegen den stormloop van het nationaal-socialisme bestand zou zijn, zoo redeneerden de nazi's en de imperialisten op den achtergrond zetten bereidwillig hun legers in, om hun eigen oogmerken hierbij na te streven.

Het is geen toeval, dat de

eene democratische staat na de andere onder het Deutsche geweld instortte; de innerlijke kracht van de volken had zwaar ingeboet door de verwording van het vigeerende stelsel van de parlementaire democratie. En het is ook geen toeval, dat Engeland, waar het democratische stelsel gaaf bewaard gebleven was, stand hield en de krachten kon mobiliseeren, waardoor uiteindelijk het Nazibeest bedwongen wordt en de gelegenheid geschapen, om het Deutsche militarisme de giftanden uit te rukken.

Seyss-Inquart heeft eens met Farizeïsche schijnheiligheid gezegd, dat het Deutsche nationaal-socialisme geen exportartikel was. Wij zijn van oordeel, dat de democratie, zoals die in Engeland met succes functioneert, niet zonder meer op Nederlandschen bodem kan worden geënt, daarvoor zijn de karakter-eigenschappen van beide volken te uiteenlopend. Maar het moet ons toch te denken geven, dat in de jaren, waarin het den schijn had, dat de democratie onder de Pruisische laarzen morsdood getrapt zou worden, de Engelsche democratie, in een eigenlijk wanhopige positie stand hield en daarmee de wereld en de menschheid reddde van den ondergang in den duisterten afgrond van het nationaal-socialisme. Waarmede wij willen zeggen dat het de moeite waard is, indien ons volk zich eens den spiegel van het Engelsche staatkundige leven voor de oogen houdt. Licht valt er iets uit te leeren!

Wanneer wij op onze partijen-

verdeeldheid van vóór 1940 critiek oefenen, dan willen wij zeer zeker niet generaliseeren. Vele van onze politieke partijen hebben in het verleden prachtig, opbouwend werk gedaan en zij hebben figuren voortgebracht, die ons volken zegen, den Nederlandschen naam in gansch de wereld tot eere strekten. Maar wij moeten daarbij ook weer niet overdrijven. Onze mannen van de koopvaardij, onze zeeslepers, onze ingenieurs, onze geleerden, onze landbouwers en veefokkers, onze piloten en polderjongens, zij allen hebben, ieder op hun plaats, tot den faam van Nederland's naam bijgedragen. Wij mogen, zonder in zelfoverschatting te vervallen, zeggen, dat wij een volk met groote en prachtige eigenschappen zijn.

Maar wij hebben ook onze fouten en het zijn niet geringe fouten! Wij zijn sterk individualistisch, wij zijn halsstarrig en wij missen maar al te vaak gezonde zin voor de werkelijkheid, terwijl het ons aan plooibaarheid dikwijls hevig mangelt. Daarbij komt, dat wij de meening huldigden, dat verschil in religieus opzicht het best kon worden uitgevochten in de politieke arena, waarbij wij volkomen uit het oog verloren, hoe onheilig, hoe volkomen tegen den geest en de leer van den Christelijken godsdienst wij daarmee handelden. De aan politiek doende protestantsche en roomsch-katholieke geestelijke was een bekende figuur in de Nederlandsche samenleving en daardoor werden de tegen-

DAILY DUTCH LESSON
Ask your Dutch friends how to pronounce it:
Zij is een aardig meisje
She's a nice girl

stellingen in ons volk nog geaccenueerd. Het ergste was dat de verplintering de werking van het parlementaire stelsel in hooge mate belemmerde, in tijden, dat snelle beslissingen ten eerste geboden waren. En het is eigenlijk volkomen begrijpelijk, dat steeds luider de roep werd om een „sterke man“. Nu, wij hebben de „sterke man“ gehad en het experiment nocht zeer zeker niet tot een herhaling!

Maar er zal dan toch iets moeten gebeuren, om het nieuwe parlementair-democratische Nederland op een stevige basis te stellen. De verklaring van minister Gerbrandy heeft daartoe den weg gewezen. Er zal een overgangstoestand zijn, in welken wij ons op „de nieuwe koers“ kunnen bezinnen. In dien tijd zal er een meer stabiele toestand in ons land zijn ontstaan, de gedeporteerden zullen zijn teruggekeerd, de grondslagen voor het herstel gelegd.

Dat tot dien tijd de politieke Godsvrede wordt betracht, dat wij in de overgangperiode ons bepalen tot tezamen en in eendracht werken, zal ons wellicht de oogen openen voor wat ons vereent. Daarop komen wij nog even terug.

L. v. B.

tijdens de oorlog en Beel cum suis werd dan ook neofascisme verweten. Drie jaar later zou ook de Parlementaire Enquêtecommissie aanmerking maken op deze minder democratische tendenties, die nog meer reliëf kregen door het Eindhovense advies niet al te snel verkiezingen te organiseren. De moeilijkheid was hoe de democratische machine te vernieuwen en te verbeteren zonder te ver naar rechts uit te komen. Of in de formulering van een journalist uit die dagen: hoe moest men komen tot een 'democratisch gezag dat niettemin sterk kan zijn'? Een versterkt gezag in te richten en tegelijk de democratie niet te beschadigen was na de ervaringen van het nationaal-socialisme eigenlijk een nóg lastiger opgave dan in de jaren dertig.

Ook rond de figuur van dr. J. de Quay en de 'Je Maintiendrai'-groep van mr. C. J. A. M. ten Hagen, V. Beermann en Kleywegt vormde zich een sterke vernieuwingskracht. De Quay gold als de briljante coryfee van de katholieke jongeren en had na zijn avontuur met de Nederlandse Unie in het gijzelaarskamp van St. Michielsgestel aansluiting gevonden bij mensen als prof. dr. W. Banning, prof. ir. W.

Het 'Nijmeegsch Dagblad' van 9 december 1944 over de 'fouten van het verleden'.

Links: op 15 september 1944 verscheen in Maastricht 'Mededeelingen' voor het eerst.

Schermerhorn, prof. mr. P. Lieftinck en Henk Brugmans. In deze kring werd de idee geboren van een Nederlandse Volksbeweging, die de politieke scheidslijnen zou doorbreken en een vernieuwing wilde bevorderen op basis van evangelie en humanisme. De heren keerden zich scherp tegen de vooroorlogse politieke partijen en de befaamde 'zuilen'. De Quay nam in november 1944 contact op met Schermerhorn, die toen in bezet gebied zat, en besloot daarna met zo'n Volksbeweging niet te starten, omdat een dergelijk vernieuwingsinitiatief op dat moment als te eenzijdig zuidelijk en katholiek gebrandmerkt zou worden. Het belette hem niet de versterking van het uitvoerend bewind te propageren en de afkeer van de politieke partijen van vroeger aan te wakkeren. Ook kreeg De Quay in december en januari gelegenheid zijn denkbeelden in Londen uiteen te zetten.

Ook uit de kranten, hoe klein hun formaat toen ook was en al verschenen ze aanvankelijk niet eens dagelijks, kon men de vernieuwingsgeluiden beluisteren. De 'Nijmeegsche Courant' bepleitte al vanaf 13 oktober bundeling van krachten, streefde 'naar hogere eenheid' en hoopte op 'een nieuwe geest'. En zes weken later lazen de abonnees dat ook niet-politieke figuren in een eventueel noodparlement zitting dienden te hebben en dat corporaties toch zo gek niet waren. Datzelfde kon men lezen in het Bredase, want in 'De Stem' van 1 december ging het ook al over een sterk gezag en corporaties met verordenende bevoegdheid en ontbrak het aan sympathie voor de oude politieke partijen.

In brochures kwam de vernieuwingsproblematiek eveneens ter sprake. Omstreeks de jaarwisseling verscheen in Helmond van de hand van de dominicaan J. Kors een tegen de vernieuwers gerichte verhandeling, waarin de auteur zijn katholieke geloofsgenoten weliswaar waarschuwde voor een politiek isolement, maar waarin toch de wenselijkheid werd bepleit van een eigen katholieke partij. Kors, wiens brochure eind maart 1945 een tweede

druk van vijfduizend exemplaren beleefde (de eerste telde er al tienduizend!) kreeg bijval van de jezuïeten in Nijmegen en Maastricht met hun kersverse 'Katholiek Cultureel Tijdschrift'. Daarentegen schaarden de augustijn D. van Meegeren, de Eindhovense doctorandus in de psychologie J. Th. Sniijders en ook W. van Gent uit Vught (de laatste mengde zich ondanks zijn fascistoïde verleden in de discussie) zich aan de kant van de vernieuwers en aan de zijde van hen die een program van sociale hervormingen en een krachtiger bewind voorstonden. Begin 1945 schenen de 'vernieuwers' de beste papieren te hebben, omdat vanuit Londen en in de kringen van het Militair Gezag gelijkgerichte krachten werkzaam waren.

Toch kwamen uit de oude organisaties tegenkrachten in actie. Op 14 januari 1945 werd officieel een 'Sociaal-democratische Vereniging' opgericht. In feite ontstond daarmee een trefpunt voor socialisten, die toch het meest voelden voor een heroprichting van de vertrouwde SDAP en die twijfelden aan de kracht en de kansen van de 'vernieuwers'. Bovendien scheen voor veel socialisten nauwe samenwerking met rooms-katholieken, wie weet dus in één partij, psychologisch moeilijk verteerbaar te zijn. Ook in vakbondskringen wilde men de eigen organisaties niet opofferen aan een vaag eenheidsideaal. In socialistische kring waren in die zin vooral mr. L. A. Donker en Evert Kupers werkzaam, tegen partijgenoten als W. Thomassen, Henk Brugmans en Hilda Verwey-Jonker in.

Evenals Donker, en zelfs in contact met hem, begon mr. Frans Teulings uit Den Bosch ongerust te worden over de vernieuwers en ging hij de deur openhouden voor heroprichting van de Katholieke Staatspartij. Teulings' optreden in deze zaak was in het katholieke Brabant bijzonder belangrijk, omdat hij een van de weinige overgebleven bestuursleden van de partij was. Hij was geïrriteerd door de uitvallen van de 'vernieuwers' tegen de vooroorlogse politici. Bovendien vond hij dat De Quay en diens achterban in hun pogingen de leiding in handen te krijgen, op een ontstellend gevaarlijke manier steun verleenden aan het sterk persoonlijk getinte bewind van koningin Wilhelmina. Teulings zou dat voorjaar steeds blijven waarschuwen tegen het door de Kroon gestuwde en bevorderde streven alles wat nog

bestond aan 'geordende volksinvloed' van vóór 1940, weg te vagen als 'verouderd' en niet meer passend in de nieuwe tijd. De leiding van 's lands zaken werd nu toegeschoven aan 'vernieuwers' die de 'volksseenheid' zouden opbouwen in een kader van saamhorigheid, waarvan, naar het oordeel van Teulings, de fundering in de lucht hing. Er dreigde een persoonlijk bewind, dat zijn stempel drukte én op de benutting van de middelen van volksvoorlichting én op de bezetting van posten én op de wijze waarop de aanstaande verkiezingen zouden worden georganiseerd. Echte samenwerking was er niet bij; wel een fantastische improvisatie die onder het mom van 'staatsnoodrecht' haar beslag dreigde te krijgen. Doordrukken en doe-mensen doken op alle fronten op. Iemand als Teulings vond dat met bijvoorbeeld katholieke belangen geen rekening werd gehouden. De situatie bij de radio, die werd beheerst door de van Radio Oranje overgekomen H. J. van den Broek, vooroorlogs correspondent van 'De Telegraaf' en bewonderaar van de *Croix de Feu*-beweging, nú vurig Oranjeklant met als enig politiek maxime 'Ik ben alléén de baas', was een voorbeeld van de naar Teulings' mening fatale gang van zaken. Mr. Teulings vond bondgenoten in eigen katholieke kring en bij socialisten als Donker en Kupers. De bezorgde Bosschenaar had omstreeks de jaarwisseling ook de duidelijke indruk gekregen dat men hem links liet liggen op grond van wat hij noemde zijn 'oude politieke instelling', zijn plaats in en zijn verbondenheid met de oude Staatspartij. De Quay meed hem, Gerbrandy hield hem op afstand, en toen hij op 12 februari 1945 in Eindhoven een spreekbeurt vervulde, zweeg de pers hem dood. In een gesprek met de bisschop van Den Bosch, mgr. W. P. A. M. Mutsaers, deelde hij mee aanvankelijk niets te hebben gevoeld voor een heroprichting van een sectie van de Staatspartij in het bevrijde Brabant 'om niet bij voorbaat onder de onzen 'ruzie' te krijgen, maar dat hij tot andere gedachten gekomen was'. In overleg met mr. J. Houben uit Breda, ook een bestuurslid van de r.-k. Staatspartij, en met de franciscaan mr. dr. L. J. C. de Beaufort, die in Megen zat, rijpte toen het plan te komen tot de oprichting van een tijdelijke 'Katholieke Staatskundige Vereniging'. Evenals de 'Sociaal-democratische Vereniging' wilde de KSV aan geloofs-

genoten en geestverwanten in het bevrijde gebied gelegenheid bieden met elkaar van gedachten te wisselen over staatkundige vraagstukken. Dat de twee Vereenigingen bovendien in wezen restaurerend werkten en tegenwicht trachtten te bieden aan de 'vernieuwers', versterkte de congruentie tussen beide.

Begin 1945 bleek de kracht van de oude organisaties niet geheel verdwenen te zijn. Vakbonden en politieke partijen van vóór 10 mei 1940 bleken toch niet zo kansloos te zijn als steeds beweerd werd door luidruchtiger vernieuwers, die vooropstelden dat al het vooroorlogse in geen enkel opzicht deugde. Toen de jongeren velen van zich af stootten en slechts aandacht hadden voor elkaar, kwam de geringe kracht van hun vernieuwingsstreven aan het licht. Naast en achter hen herstelden zich al de oude structuren: het eerst de vakbonden en allerlei cultureel-maatschappelijke organisaties; betrekkelijk laat de politieke partijen. Misschien lag dat voor een deel aan de zwakte op theoretisch gebied van de vernieuwingsbeweging: de aanhangers ervan zouden blijven steken in trefwoorden als personalisme, hogere eenheid boven religieuze tegenstellingen uit, gemeenschappelijke waarden, christelijk humanisme. Ze slaagden erin bezwaren te formuleren tegen de vooroorlogse situatie, maar hun theorie als geheel was vaag en bleek ontoereikend. Daarnaast was er de politieke onrijpheid van de vernieuwers, die generatieverschillen en aandeel in de illegaliteit een rol lieten spelen. Ze negeerden de oude leiders en daagden in wezen de vroegere prominenten uit. Ze verzuimden echter de leiding te veroveren en onderschatten de kracht van de oude organisaties. Ze realiseerden zich te weinig dat ze niet veel meer konden betogen dan dát er meer eenheid moest komen.

In die laatste oorlogswinter is de vernieuwingsgedachte in het bevrijde zuiden sterk verbreid geweest. Ze had gevaarlijke kanten, zoals politiek analfabetisme en het soort antiparlementarisme dat ook al in de Nederlandse Unie naar voren was gekomen. Maar al vóór de bevrijding van het gebied boven de grote rivieren en in wezen dus ook vóór de oprichting van de Nederlandse Volksbeweging in mei 1945 leken voor de niet ongevaarlijke voorstanders van vernieuwing de kansen en het gunstige moment voorbij te zijn.

Amice, Sinds eenige weken loopt hier het gerucht, dat tot de voornaamste raadgevers van de Kroon Prof. Mr. J. de Quay behoort en dit gerucht is zoo hardnekkig, dat men af en toe geneigd raakt te onderstellen, dat hem, die thans reeds de functie bekleedt van voorzitter van het College van Commissarissen van Handel en Nijverheid, nog belangrijker taken worden toegedacht.

Zulks verontrust mij in de allerhoogste mate. Ik ben hier verleden jaar aangekomen, belast met een aantal opdrachten van enkele der belangrijkste groepen uit het verzet, in één waarvan ikzelf 3 jaar actief heb meegewerkt. Onder de gegeven omstandigheden behoor ik mij te herinneren, en ik doe dat graag, dat ik mijn ministerschap altijd achterstel bij mijn taak als man uit

VERZET TEGEN DE QUAY

het verzet. Daarom behoor ik er U op te wijzen, dat naar het unaniem oordeel van de illegaliteit, die ik vertegenwoordig, de heer de Quay, evenzeer als de heeren Linthorst Homan en Eindhoven, buiten publieke functies behoort te blijven tot tijd en wijle het scherm opgaat en over hem door het Nederlandsche volk in vrijheid kan worden geoordeeld. (...)

Terwijl onmiddellijk na Mei 1940 de Verzetsbeweging den totalen oorlog proclameerde heeft de Quay met zijn Unie onderhandelingen geopend met Seyss-Inquart. (...)

Het is mij bekend, dat het Driemanschap ten slotte wel heeft ingezien op volkomen verkeerd spoor te zijn en zich te hebben laten misbruiken

als wegbereiders voor de N.S.B. Maar het behoeft waarlijk geen betoog, dat het naar voren dringen van de Quay in de kringen van de Verzetsbeweging de grootste bitterheid en de scherpste afkeuring moet vinden. Deze man was minstens een 'appeaser' en hij heeft met de zijnen den allergrootsten afbreuk gedaan aan den geest van totaal verzet, die ons volk er boven op moest houden.

Het is best mogelijk, dat hij later kan worden gerehabiliteerd. Thans, tot na de volledige bevrijding, behoort hij echter thuis op den achtergrond.

(Fragment uit een brief d.d. 1 februari 1945 van mr. G. J. van Heuven Goedhart aan de minister-president inzake prof. de Quay)

DE BINNENLANDSE STRIJDKRACHTEN
IN HET ZUIDEN

OORLOG OP KLOMPEN

DRS. ALBERT KERSTEN

In augustus 1944 drongen de drie grote landelijke verzetsorganisaties er bij de regering in Londen op aan dat zij de geallieerden zou bewerken het Nederlandse verzet te erkennen als geregelde strijdmacht. Dit verzoek aan de regering ging uit van de drie organisaties die reeds tot een vorm van informeel overleg waren gekomen, namelijk de Ordedienst (OD), de Landelijke Knokploegen (LKP) en de Raad van Verzet (RVV). In Frankrijk was zo'n erkenning al verleend en deze zou verzetsmensen die in het frontgebied zouden opereren tijdens geallieerde bevrijdingsoperaties, verzekeren van een behandeling als militair in geval van gevangenneming. De regering greep dit verzoek aan om het verzet te bundelen overeenkomstig

Tegen een dijk bij Wamel en Leeuwen liggen mannen van een compagnie Stoottroepen die patrouillediensten verrichten om Duitsers op te sporen. Zij maakten deel uit van de Binnenlandse Strijdkrachten.

de wensen van de LKP en de RVV. Zij eiste van de drie organisaties de aanvaarding van een eenhoofdige leiding in de persoon van prins Bernhard.

Op 4 september 1944 gingen de verzetsorganisaties met deze regeringsvoorwaarden akkoord. Daags daarop, Dolle Dinsdag, werden bij Koninklijk Besluit de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) opgericht. Hiervan zouden deel uitmaken 'alle vrijwilligers, aangewezen door

de, door Onze Minister van Oorlog erkende, verzetsorganisaties' en zij zouden 'als militairen in de zin der wet' behoren tot de Koninklijke Landmacht. Op 18 november wees minister Van Lidth de Jeude de OD, LKP en RVV als zodanig aan.

De BS kwamen onder bevel van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten (BNS), waartoe prins Bernhard op 3 september 1944 was benoemd. Deze benoeming was onder druk van koningin Wilhelmina tot stand gekomen, omdat zij haar schoonzoon bij uitstek competent achtte deze janusfunctie te bekleden. Enerzijds moest hij de geallieerden, die na hun ervaringen met het verzet in andere landen weinig voelden voor een erkenning van het

Nederlandse verzet, bewijzen dat de erkenning vruchten zou afwerpen; anderzijds moest hij het sterk geschakeerde verzet overhalen tot gecoördineerde actie tijdens het geallieerde offensief.

Iedereen verwachtte dat de bevrijding van Nederland binnen enkele weken een feit zou zijn, zodat het bestaan van de BS eveneens kort zou zijn. De BNS hield daarom zijn staf, die werd geleid door kolonel P. L. G. Doorman, klein en beperkte zich tot het coördineren van sabotageacties (waar dat nog mogelijk was) in de week die hem nog restte, voor op 12 september de bevrijding van Nederland begon. Toen het offensief stokte door het vastlopen van het geallieerde front bij de grote rivieren, paste

gesproken over de Binnenlandse Strijdkrachten, in feite waren de BS op het moment van de bevrijding van Zuid-Nederland niet meer dan een verzamelnaam voor de vele verzetsgroepen die tijdens de oorlog waren ontstaan. Om eenheid te scheppen in deze grote verscheidenheid en om de geallieerden bij hun bevrijdingsoperaties direct of indirect te ondersteunen, had de afdeling BS van de staf van prins Bernhard de militarisering van de Binnenlandse Strijdkrachten ter hand genomen. Reeds op 10 oktober maakte de BNS zijn 'Algemeene Instructie voor de Binnenlandse Strijdkrachten' bekend, die de basis moest vormen voor de toekomstige ontwikkeling. De omvang van de BS zou gereguleerd worden naar de behoefte

Op 10 oktober was de troepenvorming in feite reeds in volle gang; reeds op 22 september was in Eindhoven, tijdens een bespreking van Van Houten met enkele leidende personen uit het verzet, besloten tot de oprichting van Stoottroepen. De centrale leiding zou berusten bij J. J. F. Borghouts, tijdens de bevrijding sabotagecommandant in Noord-Brabant en Limburg; hij werd belast met het Commando-Zuid, dat coördinerend optrad tussen enerzijds de staf van de BNS en anderzijds het Commando-Limburg en het Commando-Brabant. Het Commando-Limburg was gelegen in de sector van het Amerikaanse 9e leger en werd geleid door de Knokploegcommandant in Zuid-Limburg, B. van Kooten, terwijl sabotagecom-

A. J. Starink

de BNS de organisatie van zijn staf aan de gewijzigde omstandigheden aan. Op 24 oktober splitste hij zijn staf in een afdeling Koninklijke Landmacht (KL) en een afdeling Binnenlandse Strijdkrachten onder leiding van majoor mr. Ch. H. J. F. van Houten. Deze afdeling, waarop het meeste werk neerkwam, moest de BS'ers opvangen, verzorgen en trainen, zodat deze konden worden opgenomen in de Koninklijke Landmacht, wanneer zij daarvoor animo hadden. Door deze nieuwe opzet onderging het personeelsbestand van de staf een aanzienlijke uitbreiding. Op 20 november vestigde de prins zijn staf in Breda, waar hij tot mei 1945 zou blijven.

Mocht dan al sinds 5 september 1944 worden

aan BS-eenheden en voor het vervullen van een functie zou alleen worden gelet op de geschiktheid van de betreffende persoon, ongeacht diens vroegere militaire status of plaats in het verzet. Voorts maakte de instructie onderscheid in Stoottroepen en Bewakingstroepen. Bij de Stoottroepen konden alleen zij worden ingedeeld die bereid en geschikt waren gewapenderhand aan de strijd te blijven deelnemen. De praktijk zou leren dat in deze formaties overwegend leden van knokploegen een plaats zouden vinden. De Bewakingstroepen telden in hun rijen voor het overgrote deel leden van de Ordedienst, hetgeen wel in de lijn lag, omdat de OD zich in het bijzonder op deze taak had voorbereid.

mandant J. de Groot belast werd met Commando-Brabant, dat binnen de Britse operatiesector lag.

Van Kooten kon onmiddellijk met de militarisering beginnen, omdat Zuid-Limburg al volledig was bevrijd. Hij verdeelde zijn territorium in drie vakken en formeerde in elk vak twee compagnieën naar Amerikaans model. Deze eenheden verrichtten voor de Amerikanen in dat gebied bewakingstaken (aanvoerwegen), liepen patrouilles en betrokken wachtposten in de frontlijn. De samenwerking verliep zo goed, dat generaal Simpson, de Amerikaanse legercommandant, in oktober en november de prins verzocht nog twee bataljons te formeren ter ondersteuning van zijn troepen.

De BNS ging hierop in en in januari 1945 gingen deze bataljons als het Regiment Limburg over naar de Koninklijke Landmacht. Bij de hervatting van het geallieerde offensief in maart 1945 trokken deze eenheden mee Duitsland in en werden doorgaans als zelfstandige compagnieën ingezet. Sommige compagnieën bereikten Maagdenburg, Brunswijk en Oscherleden; andere kregen meer stationaire taken in de sector Venlo-Aken-Keulen-Wezel. Geheel anders verliep het in Noord-Brabant. De Groot werd daar allereerst geconfronteerd met de situatie dat grote delen van zijn bevelsgebied nog bezet waren. Daardoor kon het formeren van compagnieën slechts geleidelijk plaatsvinden. Bovendien bleken de Britse

vorming van bataljons niet; Montgomery verbood op 22 december zo'n maatregel zelfs. Toch gebeurde dit op 15 januari on-officieel. Pas op 12 mei 1945 werd het Regiment Brabant opgericht en ging het over naar de Koninklijke Landmacht. Van al deze compagnieën, aanvankelijk opgezet volgens de Britse legerorganisatie, opereerden er slechts drie op Duits grondgebied in de buurt van Kevelaar, terwijl de andere in Nederland bleven werken voor de Britten en de Canadezen. Omdat de Brabantse Stoottroepen niet steeds tactische militaire opdrachten vervulden voor de geallieerden, werden zij ook ingezet voor taken die waren weggelegd voor de Bewakingstroepen. Deze troepen werden 'uitgeleend' aan

bestonden de BS uit vrijwilligers die afkomstig waren uit de illegaliteit, maar zij hadden veelal geen militaire ervaring. Het disciplinaire militaire verband was de meeste BS'ers vreemd en de vele klachten over onmilitair gedrag mogen ons dan ook niet verbazen. In hun midden heerste een groot enthousiasme voor de geallieerde zaak, maar de onderlinge samenwerking werd geschaad door ongezonde, onderlinge rivaliteit van de diverse verzetsorganisaties, die vooral manifest werd in de tegenstelling tussen Stoottroepen en Bewakingstroepen. De stoottroepers beschouwden zichzelf als de 'ruige verzetsstrijders' en spraken smalend over papieren krijgers van de OD, die naar hun overtuiging dadenloos de bevrijding hadden afge-

Nederlanders, Limburgers!

Eindelijk wordt U de gelegenheid geboden om met de machtige, Geallieerde legers de Duitsers te vernietigen en de definitieve nederlaag te bespoeligen.

Weerbare mannen! Meldt U daarom allen onmiddellijk aan als vrijwilligers voor het Nederlandsche leger, dat zal meevechten onder eigen Nederlandsche officieren en onderofficieren, naast de snel oprukkende Amerikaansche eenheden.

Leve de Koningin! Leve Nederland!

HET NEDERLANDSCH
MILITAIR GEZAG.

Aanmeldingsbureaux:

voor MAASTRICHT: HOOFDWACHT, VRIJTHOF;
voor WIJK, AMBY, REMELN, BORGHAREN, HEER, CADIER EN
KEER en IJTEREN: STAFKWARTIER O.D., VILLA BOSCH,
SCHARN;
voor andere plaatsen: STAFKWARTIEREN O.D.

Hierboven: overal in Limburg hingen na de bevrijding deze oproepen. Weerbare mannen konden zich bij de Stoottroepen melden.

Links: in Eindhoven gingen de Binnenlandse Strijdkrachten de straat op om zich schuilhoudende Duitse militairen, NSB'ers en andere collaborateurs op te sporen.

Rechts: de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten, prins Bernhard, verlaat hier het afdelingshoofdkwartier van de Stoottroepen der BS in het Brabantse Deurne.

militaire autoriteiten minder soepel in hun samenwerking met de BS dan de Amerikanen in Zuid-Limburg. De eerste compagnie Stoottroepen werd opgericht op 3 oktober in Eindhoven; zij werd onmiddellijk ingezet in de sector Leeuwen-Wamel-Dreumel langs de zuidelijke oever van de Waal, waar zij patrouillediensten uitvoerde ter opsporing van kleine Duitse eenheden. Al spoedig werd in Veghel de zogenoemde Margrietcompagnie opgericht. Naarmate de bevrijding van Noord-Brabant voortging, werden in de diverse plaatsen Stoottroepen opgericht. Op 2 januari bestonden er vijftien compagnieën, waarvan er toen nog acht in opleiding waren. De geografische spreiding van deze eenheden stimuleerde de

het Militair Gezag en ingezet voor de handhaving van orde en rust. Daarnaast werden zij belast met politionele taken, waarvan met name de bevoegdheid tot het arresteren van politieke delinquenten nogal wat stof deed opwaaien. Ook de geallieerden gebruikten de Bewakingstroepen voor het bewaken van militaire en strategische objecten, zoals munitie- en materiaalopslagplaatsen, bruggen, elektriciteitscentrales en stafkwartieren. Voor het inzetten van de Bewakingstroepen ten dienste van het Militair Gezag of van de geallieerden was steeds toestemming nodig van de BNS. Men kan de Binnenlandse Strijdkrachten in het bevrijde zuiden niet vergelijken met een geallieerd legeronderdeel uit die tijd. Allereerst

wacht. Prins Bernhard keurde deze rivaliteit blijkens zijn dagorder van 6 november 1944 ten sterkste af. De onontbeerlijke samenwerking binnen de BS werd belemmerd door het hoger aanslaan van de eigen 'verzetsmentaliteit en prestaties'. Deze ongewenste toestand moest zo snel mogelijk veranderen, zo eindigde de dagorder. Hoewel hierdoor een zekere matiging ontstond, vermocht de BNS toch niet de atmosfeer geheel te zuiveren. Het leverde voor veel BS'ers moeilijkheden op zich te schikken in militair verband. Het regende klachten over allerlei soorten wangedrag. Al deze problemen belemmerden de BS niet in een goede uitvoering van de hun toegevalen taken. Voeding werd steeds verstrekt

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

door autoriteiten voor wie de BS bepaalde diensten verrichtten, maar met de huisvesting was het minder florissant gesteld. De Bewakingstroepen sliepen wanneer dat mogelijk was thuis, omdat er meestal niet voldoende ruimte voor kazernering beschikbaar was. De Stoottroepen in de frontlijn waren vaak gelegerd in kelders 'wegens vijandelijk artillerievuur'. De grootste problemen rezen echter ten aanzien van kleding en bewapening. Algemeen waren er klachten over slecht schoeisel en onvoldoende kleding. Velen liepen wacht op klompen, in overalls of in burgerkleding die niet voldoende bescherming gaf tegen de winterse weersomstandigheden. De bewapening bestond in hoofdzaak uit buitgemaakte

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Daarnaast zouden er ten behoeve van het Militair Gezag (MG) compagnieën gecreëerd moeten worden die de Bewakingstroepen overbodig zouden maken.

De eerste stap naar de opbouw van de Koninklijke Landmacht was het Oorlogsvrijwilligersbesluit van 1 oktober 1944. Op grond van dit besluit konden vrijwilligers (ook leden van de BS) zich verbinden tot dienstneming in het Nederlandse leger tot drie of zes maanden na de bevrijding of op voet van gewoon dienstplichtige. Op 20 november 1944 regelde de minister van oorlog, Van Lidth de Jeude, middels een beschikking de exacte uitvoering van het Koninklijk Besluit van 1 oktober. Omdat het werven van vrijwilligers sneller zou

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Duitse of vanuit Engeland gedropte wapens. Prins Bernhard stelde al het mogelijke in het werk om aan deze onverkwikkelijke situatie een einde te maken, maar SHAEF deed weinig om de gerezen problemen op te lossen. Een op 17 oktober 1944 in Brussel gehouden bespreking leverde geen toezeggingen op, maar toch kon door geallieerde leveranties kort daarop in Eindhoven een klein magazijn worden geopend voor de uitreiking van verschillende goederen. Voldoende was deze voorraad zeker niet, en pas nadat de prins kort voor Kerstmis, tijdens het Duitse Ardennenoffensief, bedreigd had dat hij de BS'ers naar huis zou sturen, wanneer hij niet snel zou kunnen beschikken over adequate uitrusting, trad er een wezenlijke

verbetering op. In januari 1945 kwamen er 4000 uitrustingen ter beschikking voor de Stoottroepen en 2400 voor de Bewakingstroepen. Deze werden in hoofdzaak gebruikt in Brabant en Zeeland, want de Amerikaanse commandanten hadden in Limburg alles gedaan wat in hun vermogen lag om de BS uit te rusten.

Ondanks het actuele belang van de Binnelandse Strijdkrachten in het bevrijde zuiden stond het reeds bij de oprichting vast dat hun bestaan van korte duur zou zijn. Het beleid van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten was erop gericht nieuwe onderdelen binnen de Koninklijke Landmacht op te richten, die de taak van de BS konden overnemen.

kunnen leiden tot de vorming van geregelde eenheden dan het oproepen van lichten dienstplichtigen, nam de regering dit eerste stelsel ter hand. Zij wilde immers zo spoedig mogelijk na de bevrijding deelnemen aan de geallieerde operaties in het Verre Oosten en als dat haalbaar was ook in Europa.

Vooruitlopend op het KB van 1 oktober was het Militair Gezag, dat met de werving belast was, in het zuiden direct na de bevrijding daarmee begonnen. De toeloop overtrof de laaggestemde verwachtingen van de regering in hoge mate. Omdat de toezeggingen over betalingen en sociale voorzieningen die bij sommige meldingsbureaus gedaan waren, niet werden gehonoreerd in de Verbandacte die de

oorlogsvrijwilligers (OVW'ers) na 20 november ter ondertekening werd voorgelegd, ontstond terecht bij de betrokkenen grote teleurstelling. De OVW'ers die onder de wapens werden geroepen, begaven zich naar St.-Niklaas in België, waar zij in het op 18 oktober 1944 opgerichte Nederlandse troependepot werden opgeleid. Het merendeel van hen werd bestemd voor de lichte infanteriebataljons (LIB's), terwijl een kleine groep werd ingedeeld bij het korps tolken, de motortransportcompagnieën, de pioniers of de mijnopruimingsdienst. Bij de vorming van de lichte infanteriebataljons stond prins Bernhard aanvankelijk voor de moeilijkheid dat hij niet over voldoende kader beschikte, omdat het aan beroeps- en reservepersoneel verboden was een Verbandacte als OVW'er te tekenen. Doordat hij op 1 december de bevoegdheid kreeg tot het benoemen van officieren, kon hij ook dit euvel verhelpen.

Het eerste LIB, I-14 RI, werd eind november 1944 opgericht. Het was de voortzetting van Wachtbataljon I 'Rudolph Fassaert', dat in Zeeuws-Vlaanderen na de bevrijding was voortgekomen uit de OD. In tegenstelling tot wat er in Brabant en Limburg gebeurd was, sloeg men in Zeeland dus als het ware het BS-stadium over. Het tweede Zeeuwse LIB, dat op 18 december als I-3 RI overging naar de Koninklijke Landmacht, was Wachtbataljon III; vanaf 7 november had deze eenheid geopereerd onder de naam *Paris Battalion*. Wachtbataljon II vond als II-14 RI op 12 februari 1945 zijn plaats binnen de Koninklijke Landmacht. Vanaf januari 1945 zien wij geregeld lichte infanteriebataljons, die door de BS gevormd en opgeleid waren, hun plaats innemen in de Koninklijke Landmacht. Het Regiment Limburg opende op 2 januari, zoals wij reeds vermeldde, de rij. In Zeeland werd uit de Bewakingstroepen het Regiment Jagers opgericht. In maart en april gaf de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten achtereenvolgens

Linksboven: ook voor het omroepen van mededelingen werden strootroepers gebruikt.

Links: in Limburg hielden Bewakingstroepen de wacht bij benzinedepots van de Amerikanen. Hier de aflossing van de wacht.

Rechtsboven: stoottroepen uit Noord-Brabant vertrekken naar het front in Duitsland.

Rechts: voormalige ondergrondse strijders leren de beginselen van legerdiscipline.

bevel tot oprichting van I-13 RI, II-13 RI, I-6 RI en II-6 RI.

De liquidatie van de Bewakingstroepen onderzocht, vergeleken met die van de Stoottroepen, grote moeilijkheden. Toen in november 1944 de bevrijding van Nederland was vastgelopen op de grote rivieren, zag het Militair Gezag af van de oprichting van eigen troepeneenheden, omdat het voor de uitoefening van zijn militaire taken een beroep kon doen op de BS. Bovendien hadden de geallieerden geen toestemming verleend voor de oprichting van MG-troepen. Begin november besloot de BNS voor het Militair Gezag Gezagscompagnieën te formeren. Om de afvloeiing van de Bewakingstroepen te coördineren met het

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

vertrek van de OVW'ers tussen 10 en 12 december werd deze termijn ook vastgesteld voor de formatie. Slechts coördinatie tussen het Militair Gezag en de Binnenlandse Strijdkrachten, met name ten aanzien van de uitrusting en de continuering van de taakvervulling der Bewakingstroepen, beletten de uitvoering van dit plan. In januari 1945 namen de plannen vastere vormen aan, nadat de BNS de opheffing van de Bewakingstroepen had vastgesteld op 31 maart 1945. Het Militair Gezag vroeg voor Brabant acht compagnieën van 156 man, die zouden worden gelegerd in Vught, Eindhoven, Tilburg, Oss, Den Bosch, Breda, Bergen op Zoom en Roosendaal. De aanmelding voor de Gezagscompagnieën

verliep vlot. Eisen voor dienstneming waren dat de vrijwilliger ouder moest zijn dan dertig jaar, geen OVW'er was en bereid was dienst te doen tot zes maanden na de bevrijding. De kleding zou door het Militair Gezag worden verstrekt, terwijl de BS de bewapening voor hun rekening namen. De training zou — in tegenstelling tot die van de lichte infanteriebataljons — geschieden volgens de oude Nederlandse reglementen. Officiërs en kader zouden worden gerecruteerd uit ouderen die niet in aanmerking kwamen voor de LIB's. Omdat de geallieerden weigerden hun goedkeuring te hechten aan de oprichting van Gezagscompagnieën (zij wensten geen machtsapparaat in handen van het Militair Gezag),

besloot de minister van oorlog daarvan af te zien. De Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten zette de oprichting echter door, zij het onder zijn commando, omdat hij meende dat de geallieerde toestemming achteraf kon worden verkregen. Hij kwam tot deze stap, omdat hij de de BS zo snel mogelijk wilde liquideren en omdat hij de noodzaak inzag van een lokaal machtsapparaat voor het Militair Gezag. Bovendien zou het voortslepen van de oprichting naar zijn mening het moreel sterk ondermijnen. Voor Limburg heeft deze beslissing gunstige gevolgen gehad: de Gezagscompagnieën werden daar gekleed en bewapend en op 10 februari overgedragen aan het Militair Gezag. In Brabant en Zeeland sorteerde de

beslissing van prins Bernhard weinig effect, omdat het Militair Gezag niet in staat bleek te zorgen voor de noodzakelijke kleding, zolang de toestemming van de geallieerden uitbleef. Concreet betekende dit voor de betrokken mensen dat zij als lid van de Bewakingstroepen hun diensten bleven verrichten met 'zeer onvoldoende kleding en schoeisel, legering, dekking en voeding'. De uitrustingen waarover de BNS beschikte, mocht hij alleen gebruiken voor de lichte infanteriebataljons.

Op 18 maart wees de prins het Militair Gezag op de onhoudbare situatie die dreigde te ontstaan door het uitblijven van kleding, want velen die zich hadden aangemeld voor de Gezagscompagnieën trokken zich ontmoedigd

en teleurgesteld terug. De oorzaak van de moeilijkheden lag niet alleen bij het Militair Gezag, maar moet ook worden gezocht in het gebrek aan coördinatie tussen de staf van prins Bernhard en het Centraal Indelingsbureau KL, de instantie van de Koninklijke Landmacht die de Gezagscompagnieën officieel moest oproepen. Deze instanties waren evenwel te veel geneigd elkaar in staat van beschuldiging te stellen. Bewondering moet men hebben voor degenen die, onwetend van deze nalatigheid, doorgingen met hun patrouilles, wachtdiensten of wat voor taken zij ook vervulden. Veel meer dan de Stoottroepen kunnen zij beschouwd worden als spreekwoordelijke 'klompendragers' van de BS.

'Guardtroops Tholen... yes... no... post SM... alles oké!' Wat nonchalant laat pelotonscommandant Jacob Moerland van de compagnie Binnenlandse Strijdkrachten op het Zeeuwse eiland Tholen de hoorn op de veldtelefoon vallen. Hij is de oudste van de compagnie, deze achtenveertigjarige oorlogsvrijwilliger in een door de Duitsers gebouwde zogenaamde kantinebunker aan de zeedijk in de buurt van Stavenisse. Aan weerszijden, op zo'n driehonderd meter afstand, staan langs de Oosterscheldekust een paar gevechtsbunkers.

Tholen is vrij, maar Schouwen Duiveland zucht nog altijd onder een Duitse bezetting. Slechts de circa drie kilometer brede Oosterschelde scheidt bevrijd van bezet gebied. Er is een Engelse bezetting op Tholen, de 274 Anti Tank Battery. De paar honderd man van deze batterij voelen zich op Tholen 'in ruste', bivakkeren in hoofdzaak in het dorp St. Annaland en hebben slechts één peloton aan de 'frontlijn', bij het veer vlak bij Stavenisse. De bewaking van de veertig kilometer lange zeedijk wordt verder overgelaten aan de BS, driehonderd man, gegroeid uit de paar handen vol OD'ers die sedert enkele jaren 'de illegaliteit' op het eiland hebben gevormd en zich bij de bevrijdingsgevechten bij Oud-Vossemeer hebben onderscheiden.

De Engelsen maken wel gebruik van hun diensten, maar zijn niet in staat of bereid hen te kleden of van behoorlijke bewapening en uitrusting te voorzien. Sedert begin januari krijgen ze Engelse rantsoenen en sigaretten, daar moeten ze het maar mee doen. Hun vragen, smeekbeden en dreigementen 'ermee op te houden' worden beantwoord met vriendelijke maar vage toezeggingen. En ermee ophouden? De dijken zouden zo goed als onbewaakt achterblijven. En zo nu en dan verschijnen er een paar Duitsers. In de loop van januari nog zijn drie Engelse soldaten aan de zeedijk bij St. Annaland tijdens zo'n commando-raid neergestoken. De graven op het kerkhof zijn nog vers. Zonder dijkbewaking kunnen de Duitsers ongehinderd in de dorpen doordringen. 'Guardtroops Tholen... alles oké!' Zo is het weer bij de laatste telefonische melding vanuit de bunker bij Stavenisse aan het Engelse hoofdkwartier in St. Annaland, rond 11 uur in de avond van 4 maart 1945. Het zijn de enige Engelse woorden die Jacob Moerland sedert enkele weken machtig is.

Vier uur. In de bunker komen de afgeloste posten binnen. 'Geen bijzonderheden,' brommen

DE BUNKEROVERVAL BIJ STAVENISSE

ze, en gekleed en wel gaan ze proberen wat te dutten. Buiten zitten de posten achter hun borstwering. Er is niet meer dan twintig meter zicht. Voor hen staat een automatisch geweer van Belgische makelij, opgediept uit een gestrand schip, grondig gereinigd en beproefd... het wapen werkt. De beschikbare munitie veroorlooft hoegenaamd geen oefening, maar voor beide posten is die repeteerder, waarmee tien schoten gelost kunnen worden, toch een grote geruststelling.

'Piet...' sist de langste opeens. Op de hoek van de dijk, ongeveer twintig meter voor hun stelling, duiken plotseling vier, vijf, zes schaduwen op. Zijn het eigen mensen? 'Sta of ik schiet... Wachtwoord?' roept de lange BS'er en zijn ene hand laat tegelijkertijd de rustpal van de repeteerder omslaan.

Meteen zijn de schaduwen weg. 'Moffen,' snauwt de lange verbluft en richt meteen op het punt waar de schaduwen zich op de dijk lieten vallen. Geen aarzeling en geen paniek... hij drukt af... pof zegt het ding. Bliksemsnel spant hij het wapen opnieuw... drukt weer... pof. Zonder resultaat. 'De bunker,' stoot hij zijn maat aan. En Piet duikt naar beneden de bunker in. In minder dan een minuut is de bunker gealarmeerd. Buiten vallen de eerste schoten. In de bunker staat ieder meteen met zijn wapen in de hand. De commandant springt naar voren en roept: 'Volgen!' Maar ze komen niet buiten. De man op de bunker heeft met het geweer van Piet wel even kunnen vertragen, maar moet er ijlings vandoor, wanneer hij omsingeld dreigt te worden. Hij weet in het donker te ontkomen.

En nog eer commandant Moerland bij de deuropening is, vallen de Duitse handgranaten. Geen enkele kans meer om de stelling op de bunker te gaan bezetten. De PC commandeert: 'Voor de ramen.' Buiten schreeuwt een stem: 'Komm heraus.' Het antwoord van pelotonscommandant Moerland is: 'Jongens, niet doen, dan sterf je toch ook.' En hij roept terug: 'Nooit!' Door een raamopening slingert hij een handgranaat met een boog op de bunker en gelast tegelijkertijd de ordonnans telefonisch contact op te nemen met het Engelse peloton op het Veer. Die moeten trouwens de schoten al hebben gehoord. Er komt geen telefonisch contact. De Duitsers hebben de telefoondraden doorgesneden. Men zal zichzelf

moeten redden, tenzij er nog tijdig ontzet komt. Met handgranaten proberen de Duitsers de BS'ers tot overgave te dwingen. Dan doet zich in de bunker zelf een verschrikkelijke dreun voor. De moffen hebben een pantservuist door de schoorsteen gegooid. De ravage is niet meer te overzien van rook en puin. Er klinkt gekerm en geschreeuw, iedereen is doof van het geweld. Dan smijt de vijand een rookbom en de dikke walm slaat door de ramen om de situatie nog te verergeren. Maar temidden van dat alles blijft commandant Moerland koel en beheerst. Hij trekt de ontsteking uit zijn zesde en laatste handgranaat, sommeert tegelijkertijd zijn mannen te pogen uit de bunker te komen, zodra hij de granaat heeft gegooid.

'Eenentwintig... tweeëntwintig...' telt hij rustig. Dan slingert hij het ding weg.

Of zijn mannen het commando nu wel of niet gehoord hebben, feit is dat ze plotseling verdwenen zijn.

Weer knalt een pantservuist in de schoorsteen en met een grote sprong is dan ook Moerland buiten de bunker, rent zonder iets te zien voor zijn leven de polder in en blijft honderd meter verder uitgeput liggen.

Even later houdt het vuren op. De kok is alleen in de bunker achtergebleven. Hij heeft zich verstopt in de brandstofopslagplaats. Dan hoort hij de vijand de bunker binnenkomen. Ze moeten zijn hart wel horen timmeren, denkt hij, maar ook de Duitsers zijn te midden van de ravage met rook en walm en sissende munitie niet in staat een zorgvuldig onderzoek te doen. Zonder hem te vinden verdwijnen ze weer.

De balans bij het lichten van de dag is dat er van de tien man bezetting in de bunker drie zijn gewond. Commandant Moerland houdt er een gescheurd trommelvlies aan over. Erger is dat twee man worden vermist. Slechts één van hen keert na de oorlog in zijn woonplaats terug, de ander is in gevangenschap omgekomen.

Het meest onbegrijpelijke blijft echter dat de Britten bij het Veer op driehonderd meter afstand in de doodstille nacht geen schot hebben gehoord. Ja, toch wel iets gemerkt: Ze hadden het hoofdkwartier in St. Annaland opgebeld en gevraagd of men daar verbinding kon krijgen met Simon I (de overvallen bunker). St. Annaland kreeg geen gehoor en liet het maar blauwblauw. In de bunker was drie kwartier strijd geleverd.

G. Heijboer